
ŠÍŘENÍ PIARISTICKÝCH KOLEJÍ A ŠKOL V ČECHÁCH, NA MORAVĚ A VE SLEZSKU V 17. A 18. STOLETÍ

Václav Bartůšek

Za nejvýznamnější zlom v životě pozdějšího zakladatele piaristického řádu sv. Josefa Kalasanského (1557–1648) lze pokládat rok 1592, kdy se tento mladý španělský doktor teologie vylodil v italském přístavu Civita Vecchia, aby se mohl věnovat svému kněžskému povolání v Římě. Zhruba po pěti letech vytvořil tento kněz se svými spolupracovníky řeholní instituci, která sama putovala po nejznámějších, ale zároveň i v nejchudších čtvrtích Věčného města a stala se východiskem k putování svých členů nejen do Itálie, ale později i za Alpy a dále až po dnešní dobu téměř do celého světa, kde věnuje pozornost řádnému vzdělávání budoucí generace na všech stupních škol v nejrůznějších oborech. Jednalo se o piaristické školy (chudé zbožné školy Matky Boží), které se ze skromných počátků staly v roce 1621 školami řádovými. Za deset let potom (1631) uvedl tyto školy do Mikulova na Moravě osobní známý sv. Josefa Kalasanského olomoucký biskup František kardinál Ditrichštejn († 1636), zejména pro upevnění katolického vzdělání středních vrstev obyvatelstva v oblasti německých, českých i dalších slovanských zemí. V souvislosti s působením piaristů ve střední Evropě bychom se měli snažit odpovědět především na tyto otázky. Jak splnil tento nový řád své poslání v dosud mu neznámém prostředí. Jak se zapojil do zdejšího vzdělávacího systému, regionálního mikroklimatu a kulturního života vůbec, v kterých oborech a na jaké úrovni. Zdomácněl zde, nebo se jeho působení stalo epizodou před školními reformami habsburské panovnice Marie Terezie. Jaký prospěch přinášelo působení jednotlivých kolejí a čím byla jejich činnost v českých zemích v 17. a 18. století limitována.

Nejdůležitějším místem pro působení piaristů v zaalpské oblasti se stal tedy od roku 1631 jihomoravský Mikulov, poměrně zámožné poddanské město, kde si olomoucký biskup kardinál František Ditrichštejn vydržoval svůj dvůr v italském stylu. To byl také jistě příznivý aklimatizační moment pro nově přichozí kleriky, kteří se jen s maximálními potížemi sžívali s novým prostředím. Protože se piaristé nedostali do žádného zaalpského hlavního města, jak se původně při prognóze rozšiřování řádu po střední Evropě předpokládalo, bylo více než jasné, že se dalším nejdůležitějším východiskem pro šíření řádu stane Mikulov.¹ Toho si byl vědom především sám zakladatel a hledal spojence pro svou snahu. Pro první krok, za nějž požadoval vznik první zaalpské piaristické provincie, to bylo celkem snadné. Obrátil se na svého nejbližšího souseda hraběte

Františka Magnise. Ten se zasloužil již v roce 1633 o založení koleje ve Strážnici, která mohla být alespoň zpočátku jakousi reprezentační výkladní skříní piaristického řádu v této oblasti. Se založením třetí koleje vypomohl znovu kardinál Ditrichštejn. Došlo k němu roku 1634 v Lipníku nad Bečvou. Vzhledem k odlehlejší poloze i menší velikosti lokality byla tato kolej vybrána jako místo noviciátu a tudíž do jisté míry se stala rovněž východiskem pro působení v zaalpských zemích. Již od počátku zde byli připravováni na pedagogické, případně i misijní působení v nově plánovaných kolejích v přilehlých oblastech nejen novici z Moravy, ale i z Čech, Polska nebo ze Slezska.² V roce 1634 mohla být tedy založena první piaristická provincie za Alpami nazvaná Germania, takže z jejího názvu je možno alespoň částečně odhadnout expanzní představy piaristů spojené se zaalpskou činností řádu. V jejím čele stanul první rektor koleje v Mikulově P. Peregrinus Tencani a S. Francisco (1579–1640).³

Několik let po vzniku provincie jakoby ovšem nastalo určité ochabnutí zakladatelské činnosti. Způsobilo to hned několik jevů. Na Moravě docházelo k eskalaci válečných podmínek vleklého evropského konfliktu, třicetileté války, což se projevovalo hlavně intenzivním tažením vojsk válčících obou stran, tehdy zejména Švédů. V roce 1636 zemřel kardinál František Ditrichštejn, pro piaristy zakladatelská osobnost. Obzvláště si ho vážil také sv. Josef Kalasanský, který míval ve svých osobních věcech dokonce i jeho miniaturní portrét.⁴ Piaristé v této době přišli ještě i o jiné příznivce. Na Moravě to byl zejména ještě hrabě Michal Adolf Althan († 1636) a v Čechách známý vojevůdce Albrecht z Valdštejna († 1634). Od poloviny třicátých let 17. století se rovněž schylovalo k vleklé krizi uvnitř piaristického řádu, čehož využili i ostatní protivníci piaristů, kteří do jisté míry byli podrážděni jejich pedagogickou činností a i některými momenty chování sv. Josefa Kalasanského, např. duchovním spřízněním s významným florentským fyzikem a astronomem Galieem Galilei nebo i se známým filozofem Tomášem Campanellou.

V této situaci se piaristé snažili se prosadit mezi novými církevními řády nejen za pomoci šlechtických příznivců, k nimž patřil zejména hrabě František Magnis a Ditrichštejnové (kníže Maxmilián v Mikulově), ale pokud mohli alespoň částečně i vlastní aktivitou. Proto byl v roce 1638 povolán na Moravu blahoslavený Pietro Casani a Nativitate BMV, který nahradil dosavadního provinciála janovana P. Joanna Stephana Spinolu a Matre Dei (1590–1674) svým neapolským žákem P. Onuphriem Conti a SS. Sacramento (1606–1686, Neapol). Ten setrval ve funkci s výjimkou přestávky v roce 1644 v letech 1638–1659. Za jeho téměř dvacetiletého funkčního období došlo prohloubení, ale později i ke zdárnému překonání krizového vývoje v řádu (především v Itálii) a k posílení jeho pozic za Alpami vůbec. Pietro Casani pobyl na Moravě zhruba dva roky. Vedl různá piaristická jednání také v Čechách, zejména v Praze. Byl

nucen se pokusit na přání velkých příznivců piaristického řádu, polského krále Vladislava IV. Vasy a knížete Jiřího Ossolinského, v roce 1640 o misijní cestu, jejímž cílem mělo být založení piaristické koleje v Pomořansku s misijním působením, která však skončila neúspěšně v Krakově.⁵

Úspěšnější byla zřejmě jednání Casaniho neapolského žaka provinciála P. Contiho v Čechách. Ten jednal s českou šlechtičnou Frebonií z Pernštejna, která byla k jednání s piaristy pravděpodobně motivovaná jejich dalším významným příznivcem kardinálem Arnoštem Vojtěchem, hrabětem Harrachem, pražským arcibiskupem, o založení piaristické koleje na jejím panství ve východočeském městě Litomyšli. Jednání, která mohla mít své kořeny ještě za života kardinála Ditrichštejna, začala zhruba v roce 1639, v roce 1640 bylo dohodnuto založení a základní kámen k novostavbě koleje byl položen v roce 1641. Vzhledem k válečným událostem i určitým potížím při dohadování konkrétních podmínek se termín dokončení celé stavby poněkud protáhl, zhruba do léta roku 1643. Tato kolej a školy při ní patřily po dlouhou dobu k největším piaristickým ústavům v Čechách. Poměrně velká piaristická kolej, jejichž obyvatel bývalo pravidelně více než regulemi předepsaných 12 členů řádu se stala zároveň i dalším přirozeným východištěm pro pronikání piaristického řádu do Čech, zejména pak do Prahy, jejíž náhražkou tato kolej vlastně byla.⁶ Během další dlouhodobé historie koleje se ve zdejším archivu nahromadily i mnohé závažné dopisy vztahující se k založení různých kolejí v Čechách, na Moravě i ve Slezsku, což dosvědčuje, že hlas litomyšlského rektora míval v tomto směru vždy velmi velký význam. Jaký byl vztah zakladatele piaristického řádu k této koleji dosvědčuje i ten fakt, že se v archivu litomyšlské piaristické koleje zachovalo několik dopisů sv. Josefa Kalasanského s jeho autografem.⁷ Vcelku bychom mohli konstatovat, že založením piaristické koleje v Litomyšli skončila první etapa zakládání piaristických kolejí v českých zemích. Je k ní ještě třeba připočítat i založení prvních piaristických kolejí v Polsku ve Varšavě a ve spišském Podolinci (byl součástí polského léna), kam se dostalo několik piaristů, kteří působili v prvních třech moravských kolejích, zejména v Lipníku nad Bečvou, jimiž se však začíná jiná samostatná a rovněž značně složitá kapitola šíření piaristů na území Polska, Slovenska, Litvy a později i Maďarska.⁸

Podobně jako v ostatních obdobích docházelo již tehdy ke vzniku pokusů o založení kolejí s učilišti v dalších místech. Nešlo pouze o všeobecně známý a déle trvající pokus piaristů proniknout do Prahy. Také kardinál Ditrichštejn nezůstal pouze při založení kolejí v Mikulově a v Lipníku. První pokus o uvedení piaristů do Slavkova je možno datovat již do roku 1632, kdy spolu s kardinálem Františkem Ditrichštejnem měl úmysl požádat o uvedení piaristů na své slavkovské panství příznivec kardinála Lev Vilém hrabě Kounic. Začal snad dokonce stavět pro piaristy kolej, ale jisté je, že se tato fundace nikdy

nerealizovala, ačkoliv o ní usilovali hrabata Kounicové a své pokusy o založení koleje později ještě několikrát zopakovali.⁹

K takovým nejstarším pokusům mohlo dojít např. zásluhou Albrechta z Valdštejna na některém jeho panství ve frýdlandském vévodství nebo ve Slezsku.¹⁰ Pokud se týkalo Slezska, pro než se skutečně v lipnickém noviciátu připravovalo několik kandidátů mohla připadat v úvahu i Opava. Ačkoliv nejspíše k žádnému oficiálnímu pokusu nebo jednání o založení piaristických kolejí nedošlo, přesto se občas o uvedení piaristů do Opavy uvažovalo, protože byla počítána mezi hlavní města jednotlivých zemí českého království. V dopise světícího olomouckého biskupa Jana Batisty Gramaye, titulárního arcibiskupa upsalského generálu řádu Josefovi Kalasnskému do Říma ze 17. 9. 1631 se doporučuje, aby byly piaristické koleje založeny v obou hlavních městech Slezska ve Vratislavi a v Opavě, spolu s návrhy na základání piaristických kolejí v dalších hlavních městech zaalpských zemí. Pisatel však připojuje povzdech, že tato situace bude pro piaristy nezvládnutelná z hlediska personálního správného personálního obsazení (základ 12 členů) jednotlivých kolejí. Piaristická kolej v Opavě nikdy založena nebyla.¹¹

Velkým zastáncem uvedení piaristů na Moravu byl rovněž Michal Adolf hrabě Althan. Na počátku šíření piaristů se z podnětu hraběte Michala Adolfa Althana měla objevit v korespondenci příměluva za pozvání piaristů na Moravu do Znojma již v roce 1626 (8. 9.) V literatuře jsem však žádnou takovou zmínku nenašel, každopádně je známo, že se tato zamýšlená fundace nerealizovala, a do Znojma byli uvedeni jezuité.¹² Tento šlechtic chtěl rovněž založit v roce 1632 piaristickou kolej a pravděpodobně i konvent v Oslavanech, v němž mělo studovat 11 Němců a dále fundatisté z Čech, Slovinska, případně z dalších slovanských zemí. Jeho předčasná smrt tyto snahy a záměry překazila. Plánovaná fundace měla napomoci piaristům k jejich rozšíření, které plánovali především do Vídně a do Prahy. V souvislosti se založením škol předložil hrabě Althan i některé návrhy na celkové zlepšení ostatních elementárních škol v oblasti pod dohledem piaristů.

Pod dojmem úspěšného rychlého obracení obyvatelstva na Valašsku na římskokatolické vyznání, kterého dosáhli piaristé P. Alexander Novari a S. Bernardo a P. Jan Jakub Olarius – Hrnčíř a S. Maria Magdalena, požádala tehdejší majitelka panství Anna ze Žerotína, rozená z Proskova, v roce 1641 a 1642 tento řád o založení koleje ve městě Valašské Meziříčí. O tomto pozvání k založení koleje napsal tehdejší provinciál piaristického řádu P. Onufrius Conti a SS. Sacramento dne 7. 12. 1641 dopis genrálovi piaristického řádu P. Josefovi Kalasnskému do Říma. K realizaci fundace však nikdy nedošlo.¹³ Vzdělanost pronikala tehdy tedy do této oblasti zejména z koleje v Lipníku nad Bečvou, později

pak i z dalších klejí, které v oblasti severní Moravy do konce 17. století postupně vznikly.

O založení piaristické koleje ve městě Moravský Krumlov uvažoval jeho majitel kníže Gudakar z Liechtenštejna již v roce 1634, kdy vykoupil za 1000 zl. od brněnských bosých augustiniánů jejich někdejší zbořený klášter. Fundační záležitosti nové koleje byly právně zajištěny v roce 1636 a znovu 1637, kdy o Velikonocích navštívil město druhý zaalpský piaristický provinciál P. Joannes Stephanus Spinola a Matre Dei. O rok později (1638) se začalo s novostavbou, která pokračovala pouze velmi zvolna a s mnohými obtížemi dopředu. Provinciál provincie zaalpské piaristické provincie Germanie se často, stejně jako knížecí majitel, musil osobně starat o průběh budování koleje. Ukazuje to např. důležitá návštěva dalšího provinciála P. Onufria Contiho a SS. Sacramento v Moravském Krumlově v roce 1643. V roce 1644 přišli do novostavby koleje 2 klerikové piaristického řádu. Kníže Gundakar marně žádal počátkem roku 1645 pro kolej 15 piaristů. Krátce na to došlo k vyplenění koleje švédským vojskem. Redukce (vlastně krátkodobý rozpad) řádu nařízená v roce 1646 papežem Innocencem X. měla za následek, že v roce 1647 z města odešel i zbytek piaristů. Piaristé měli právní nárok na budovu až do roku 1658, kdy zemřel kníže Gundakar a jeho nástupce povolal do města žebravý řád pavlínů, kteří zde zřídili nižší (čtyřtřídní) gymnázium.¹⁴

Druhá ale rovněž neméně důležitá etapa šíření piaristických kolejí v českých zemích začala vlastně až po překonání potíží v řádu po roce 1656 a 1657, kdy mu císař Ferdinand III. udělil inkolát a po založení piaristické koleje v rakouském Hornu v roce 1657.¹⁵ Jednalo se o kolej ve Slaném. Tu založili bratři Ferdinand Leopold Beno z Martinic, vysoký církevní hodnostář – kanovník vyšehradský, a Bernard Ignác z Martinic, který se během své dvorské kariéry stal dokonce českým královským místodržícím. K dojednání fundace se přistoupilo v roce 1658, k založení stavby došlo zjara a k dostavení v létě roku 1659. Tuto novou kolej mohli piaristé, považovat za své dosud nejlepší východiště pro založení pražské koleje. Mnozí z řeholních kleriků též asi dosti často pobývali u Martiniců v jejich pražských palácích. Kolej poměrně dobře prospívala, bylo zde zřízeno interní řádové studium filozofie a teologie, což dráždilo některé členy řádu tovaryšstva Ježíšova. Zdejší piaristé se pochopitelně zapojili i do dalších akcí při zakládání piaristických kolejí, ačkoliv jak se zdá bylo podle zakladatelských snah v této oblasti v 17. století nejvýznamnějšího řádového provinciála P. Ambrosia Prachovského a S. Ludmila (funkci zastával v letech 1674–1680 a 1683–1686) i tehdy především nejdůležitější zakládání kolejí blízkých Praze.¹⁶

Ještě před funkčním obdobím Prachovského však došlo roku 1666 za provinciála P. Carola Pessaua a S. Maria k pozoruhodnému založení koleje v Ostrově

u Karlových Varů z odkazu Anny Magdaleny, vévodkyně ze Sachsen-Lauenburku, rozené Popelové z Lobkovic, významné právě pro blízkost tohoto i tehdy v Evropě oblíbeného lázeňského střediska. Piaristé mohli tak v blízkých Karlových Varech vyjednávat a navazovat rozmanité kontakty s předními zástupci z řad šlechty, nebo získávat různé aktuální informace, např. o pohybu císařské rodiny nebo činnosti císařského dvora vůbec. Jednalo se o kolej v německém jazykovém prostoru. To mělo svůj význam zejména při rozšiřování piaristů do německé oblasti (hl. Římské říše), především později v 18. století při vzniku piaristické koleje v Raštadt (1715), který se nacházel na území Římské říše národa německého a později po roce 1762 při formování rýnsko-švábské viceprovincie (později od r. 1776 provincie), kdy v této oblasti vzniklo (nebo sem bylo přiděleno) na přechodnou dobu (do zániku provincie v r. 1808) několik kolejí.¹⁷ Jejím centrem se stala právě již jednou (1736) obnovená kolej městě Raštadt.¹⁸

Zakladatelské snahy ze Slaného však směřovaly ve 2. polovině 17. století znovu do nitra Čech. Ve druhé polovině 17. století šlo především o pokus vybudovat kolej ve střední části jižních Čech, tedy v oblasti zatím těmito snahami dosud nijak nedotčené a po kulturněhistorické stránce dosti opomíjené. Jako první se naskytla možnost založit piaristickou kolej v poddanském městě Benešov (sc. Benešov u Prahy). Město bylo součástí rozsáhlejšího konopišťského panství, jehož majitelem byl hrabě Jiří Ludvík ze Sinzendorfu, který byl do roku 1680 presidentem zemské komory. Snažil se Benešov vyvést ze všeobecného úpadku, který zde přetrvával ještě po třicetileté válce. Zde došlo k většímu pokusu spojeným již s návštěvou piaristů v tomto městě a složitými jednáními, kde šlo piaristům o především navázání kontaktů s hrabětem Jiřím Ludvíkem ze Sinzendorfu, v letech 1676–1680.¹⁹ Neúspěch jednání byl způsoben osobní situací budoucího fundátora a morovou epidemií, která tehdy v Čechách vypukla. Druhým pokusem, který možná na tuto sérii jednání navazoval, ačkoliv přímou souvislost obou jednání bude možné prokázat pouze těžko, byl pokus o založení piaristického gymnázia v královském městě Pelhřimově.²⁰ Zde šlo o první ze série z dlouhé řady pokusů oživovaných střídavě jak ze strany městské rady, tak předních představitelů piaristického řádu, k němuž se např. vázaly i anekdotické historky o potížích s překladem pelhřimovských dopisů z češtiny v Římě. V záležitosti vzniku nové koleje jednali zástupci pelhřimovské městské rady většinou s piaristickým provinciálem z Mikulova nebo jeho asistenty, avšak osobou, která měla celou fundaci podpořit finančně byl Beno z Martinic. Možnost usazení piaristů v Pelhřimově byla pro piaristický řád pravděpodobně i značně atraktivní a její akta se nacházejí dodnes v generálním řádovém archivu v Římě.²¹

Informace o eventuálních možnostech povolání piaristů známe též zejména z Bechyně a z Chrudimi. Pokus v Chrudimi, kde se fundální hotovost vázala na

závěť chrudimského děkana Samuela Václava Hataše (* 30. léta 17. stol., Vlašim, † 1685, Chrudim) sepsanou v Chrudimi asi rok před jeho úmrtím (v létě 1684), lze pokládat asi pouze za pravděpodobný, ačkoliv o ní piaristé ještě roku 1685 vedli jednání. Zde zatím není zcela patrné, zda šlo skutečně o povolání piaristů do krajského města nebo přilepšení k fundacím litomyšlské piaristické koleje. Každopádně i tento chrudimský pokus stojí, podobně jako nedávný pokus pelhřimovský, na počátku po několika letech (případně desetiletích) se opakujících neúspěšných jednáních zdejších měšťanů s piaristy o založení škol a jejich periodickými návštěvami ve městě.²² Šlechtická nadace na založení škol v jihočeské Bechyni se váže k roku 1687 a žádné další pokusy v tomto směru z této oblasti zaznamenány pravděpodobně nebyly.²³

Završením celé série pokusů o založení piaristické koleje v této době v Čechách se stalo založení piaristické koleje v Kosmonosech u Mladé Boleslavi, která byla tehdy bez středních škol, ačkoliv byla krajským městem Boleslavského kraje. Možné zklamání piaristického řádu z neúspěšných fundačních pokusů vystihl hrabě hrabě Heřman Jakub Černín z Chudenic a požádal řádové představitele, zejména provinciála P. Aleia Edera a S Onuphrio, o založení piaristické koleje na svém panství v Kosmonosech. Tím se mu zároveň podařilo splnit i přání svého tehdy již zemřelého otce Jana Humprechta Černína z Chudenic, o něž Černínové usilovali již od roku 1682. První jednání, kterých se kromě provinciála Edera zúčastnil ještě rektor koleje v Ostrově u Karlových Varů P. Clemens Teng a S. Philippo Nerio a P. Melchior Eustach Leinhor a S. Eustachio proběhla asi již v první polovině roku 1687. Projekt koleje byl vypracován v červu 1687. Školní výuka začala na podzim v roce 1688, avšak stavba objektu byla dokončena s potížemi až o šest let později (1694). Časem bylo do Kosmonos přeneseno řádové teologické učiliště ze ze Slaného. Toto teologické učení dosáhlo v následujících letech pozoruhodných úspěchů. Působili zde mnozí významní řádové učenci. Také Kosmonosy se staly centrem dalšího rozšiřování piaristického řádu, ale až v 1. polovině 18. století, kdy se odtud pokoušeli piaristé neúspěšně založit kolej v Lysé nad Labem (zač. 18. stol.) na panství hraběte Františka Antonína Šporka, nebo v Doksech na panství hraběnky Marie Magdaleny z Valdštejna, rozené Černínové z Chudenic (kol. r. 1722).²⁴

Nejdůležitějším založením řádu piaristů na Moravě se stala nepochybně jejich poměrně rozsáhlá kolej v Kroměříži, jejímž zakladatelem byl roku 1687 ve svém letním sídle olomoucký biskup Karel z Liechtensteina-Castelcornu. Latinská zakládací listina koleje se datuje ke dni 6. června, ačkoliv biskup toužil po uvedení piaristů již o čtyři roky dříve. První piaristé dostali jako provizorní bydliště a působiště budovu někdejší zaniklé johanitské komendy (na počátku 17. století zde pobývali františkáni), při níž byl i kostel (původní špitální sv. Jana Křtitele). Časem však bylo třeba vybudovat novou budovu koleje a škol a se-

hnat pozemky pro zahradu. K novostavbě koleje byl položen základní kámen v roce 1688. Budova koleje byla dostavěna až v roce 1694. Tehdy byl ještě položen další základní kámen pro stavbu školní budovy dokončené roku 1696. Současně se zřízením piaristické koleje zde byl v roce 1688 založen i pěvecký seminář (s nadací pro 12 chlapců). Od třicátých let 18. století se začal budovat nový areál škol i se stavbou architektonicky zajímavého kostela sv. Jana Křtitele.²⁵

Vzhledem k rozlehlosti provizorních prostor svého ubytování v Kroměříži, mohli snad začít piaristé s výukou v podstatě již ve školním roce 1687/8, ačkoliv většina stavebních úprav těchto prostor někdejšího johanitského areálu proběhla až později. Od počátku výuky se počítalo s úplným (vyšším) gymnáziem i s kompletní elementární školou (s oběma odděleními aritmetické třídy – nižším pro žáky i vyšším pro studenty), avšak nevíme, zda jednotlivé třídy byly otevřeny najednou, či postupně (což je pravděpodobnější). Počet žáků ovšem kolísal a např. v roce 1690 jich zde bylo celkem jen 150. Kroměřížské piaristické školy patřily spolu se školami v Mikulově a v Litomyšli k nejvyhledávanějším v Čechách a na Moravě. Také základní škola byla v širším okolí pokládána za prestižní, kam chodili i žáci z vesnic v blízkém okolí.²⁶ Při koleji fungovala rovněž i řádová studia filozofie pro mladé řeholní kleriky z piaristického řádu a ve čtyřicátých letech 18. století snad krátce i interní studium teologie.

Piaristická kolej se svými školami byla ozdobou reprezentačního sídla olomouckého biskupa, jímž Kroměříž tehdy byla, a byla proto také těsně kulturně spjata se životem zdejšího biskupského dvora. Zdejší výuka byla daleko více, než tomu bývalo v jiných piaristických školách, zaměřena na hudební i dramatickou složku. Již v roce 1688 olomoucký biskup, který byl velikým milovníkem hudby, fundační listinou ze 16. 8. založil hudební seminář pro 12 choralistů a jednoho sbormistra při kůru kostela sv. Mořice. Sbormistr býval piarista a choralistům bylo zdarma umožněno studium na piaristických školách, nejčastěji na gymnáziu. Někteří sbormistři ze semináře odešli zejména na přelomu 17. a 18. století působit na Slovensko (např. P. Laurentius Petrasius a S. Joanne nebo P. Stephanus Horník a S. Sigismundo). Existence hudebního semináře příznivě působila i na rozvoj dramatické tvorby a divadelních produkcí, zejména melodramatických. Je známo, že ve škole býval velký divadelní sál. Mezi jejími učiteli působili i významní tvůrci dramát a divadelních her a studenti spolu s choralisty se podíleli na divadelní produkci biskupova dvorního divadla, zejména na zpěvu v italských operách za biskupa Wolfganga Kardinála Schrattenbacha (1711–1738).²⁷ Členové piaristického řádu zastávali také funkci knihovníků biskupské knihovny. Za to mohla zdejší kolej i školy využívat děl z této knihovny, pro níž Karel z Liechtenštejna stanovil v roce 1694 i teze jakéhosi knihovnického řádu. Za správu biskupské knihovny a numismatické sbírky při ní pobírali piaristé později dokonce i stálý plat.²⁸

Je pochopitelné, že i tak významná řeholní instituce jakou piaristická kolej v Kroměříži nepochybně byla, si činila právo zúčastnit se dalšího zakládání piaristických kolejí v oblasti Moravy, zejména pokud to souviselo s činností olomouckého biskupství. Zde povolával do nových lokalit piaristy většinou sám olomoucký biskup, kterým tehdy byl stále Karel z Liechtensteina-Castelcornu. V roce 1690 přišli na takovéto povolání piaristé do poměrně zapadlého městečka Staré Vody a postupně zde zřídili kolej, nižší gymnázium a základní školu s pomocným noviciátem, který se zde udržel poměrně dlouhou dobu. Ze Staré Vody, kde biskup ještě před příchodem piaristů v roce 1688 vybudoval velký kostel se stalo významné poutní místo. Biskup rovněž využil piaristické školství pro hospodářské i duchovní a kulturní posílení valašské oblasti na svém stolním statku Hukvaldy, kam patřilo i město Příbor. Zde se podařilo na základě jednání vedených od roku 1692 významným piaristickým historikem P. Bernardem Bartlíkem a S. Philippo Nerio, který byl tehdy rektorem piaristické koleje v Kroměříži, přemluvit zdejší měšťany k založení piaristické koleje s elementární školou a šetitřídním gymnáziem. Tyto školy úspěšně konkurovaly poměrně velké farní škole s kantorem a rektorem.²⁹ Vlastní jednání se realizovala od 3. 7. 1693 do 19. 5. 1694. Magistrát v Příboře potom uzavřel dohodu s mikulovským provinciálem P. Josephem Brucknerem a S. Catharina a přistoupilo se ke stavbě piaristické koleje, jejímž prvním superiorem se stal tehdy ještě poměrně neznámý, ale již značně ambiciózní vzdělaný P. Bernardus Bartlík a S. Philippo Nerio.³⁰

Ze snah jiných šlechticů o založení piaristické koleje se dochoval z této doby z Moravy pouze poměrně nepatrný materiál o jediném takovém pokusu z moravského poddanského městečka Brtnice v Jihlavsku. Dne 25. 10. 1671 napsal z Vídně do Říma piaristickému řádovému generálovi P. Josefovi Fedele a Visitaione BMV. dopis majitel brtnického panství hrabě Antonín Ferdinand de Collato, ve kterém ho žádal, aby vyslal do Brtnice několik kleriků, kteří by zde byli schopni zajistit výuku na nižším gymnáziu a na elementární škole. Mělo jich být zřejmě méně než 12, protože městečko bylo chudé. Své rozhodnutí odůvodňoval dobrou pověstí piaristů, s nimiž se setkal v Lipníku, ve Strážnici a v Mikulově, ale především ho asi lákalo řádové muzicírování. Není známo, zda generál řádu na dopis odpověděl.³¹

Završením snah na rozšiřování kolejí piaristického řádu za Alpami z hlediska piaristického řádu jako celku se stala generální řádová vizitace na konci 17. století. Nejrozsáhlejší generální vizitace řádu v oblasti někdejší první zaalpské provincie Germanie a dalších později odštěpených provincií se tenkrát uskutečnily v roce 1695 a 1696. Vizitace v roce 1695, kterou prováděl osmý řádový generál P. Joannes Franciscus Foci a S. Petro byla vlastně první vizitací v této oblasti nepočítáme-li kontrolní a misionářskou činnost zakládajícího čle-

na piaristického řádu blahoslaveného Pietra Casaniho a Nativitate BMV kolem roku 1640 v Čechách, na Moravě a v Polsku.³² Z českých zemí zasáhla tato vizitace, která se protáhla ještě do roku 1696 moravské piaristické koleje Mikulov, Strážnici, Lipník n. Bečvou, Kroměříž, Příbor a Starou Vodu u Libavé, a to dokonce jak v roce 1695 tak i v následujícím roce.³³

Výsledky této vizitace byly velmi důležité nejen pro rozvoj zaalpských kolejí, zejména tím, že byla alespoň částečně urychlena dlouhodobá jednání o založení koleje ve Vídni, k němuž došlo v roce 1697, a že vznikly nové viceprovincie např. Hungaria (r. 1695) a Litva (r. 1696), ale i pro řád jako celek vůbec.³⁴ Generál řádu, který připravoval reformování a upevnění školského systému piaristů touto, cestou získal mnohé zkušenosti, které mohl při úpravách vyučovacích metod, jejichž výsledkem bylo rozsáhlé dílo o piaristickém řádovém školství *Synopsis Constitutionum Scholarum Piarum com notis et additionibus. Accedunt aliquod Ritus particulares nonnullae Ordinationes Praep.[ositorum] Generalium et Consuetudines. Romae, Ercolae 1698*, docela dobře využít.³⁵ Založením piaristické koleje v hlavním městě habsburské monarchie – Vídni v roce 1697 a jejím otevřením v roce 1700 se uzavřela další velmi úspěšná etapa šíření piaristického řádu v zaalpských oblastech.³⁶

Nejdůležitějším momentem nové etapy šíření piaristických škol v českých zemích bylo znovu obnovené a do konce úspěšně dovedené jednání o založení piaristické koleje v Benešově. Dohoda o založení této koleje mezi provinciálem piaristického řádu P. Placidem Feierem a S. Bernardo a majitelem konopišťského panství, kam město Benešov náleželo, hrabětem Františkem Karlem Přehořovským z Kvasejovic byla uzavřena ihned na počátku roku 1703, jak o tom svědčilo oznámení zaslané generálovi piaristického řádu P. Petrovi Franciscu Zannonimu a Conceptione BMV, do generálního řádového domu u sv. Pantaleona v Římě.³⁷ Z téhož roku pochází i fundační listina koleje, ačkoliv její právní postavení zůstalo ještě nejméně dva roky nevyjasněné, protože se nevědělo, zda by nebylo lépe, zejména kvůli odkazu zemřelého piaristického provinciála P. Clemense Tenga a S. Filippo Nerio (†1705), přistoupit rovnou k založení piaristické koleje v Praze.³⁸ Dokonce ještě v době, kdy byla již existence piaristické koleje v Benešově právně zajištěna, dostávali benešovští piaristé fundace, které mohly být použity jak pro provoz stávající benešovské koleje a jejích škol, tak i pro založení piaristické koleje jako vyučovacího centra v Praze.³⁹

Kromě snahy založit piaristickou kolej Praze se zdejší piaristé pokoušeli zejména za rektorátu významného piaristy P. Eugenia Sebastianiho z Častolovic a Matre Dei v letech 1724–1736 ještě i o zakládání kolejí v Pelhřimově a v Chrudimi.⁴⁰ Pro pelhřimovské měšťany bylo totiž založení piaristické koleje v Benešově pravděpodobně jakousi výzvou k založení vlastní koleje, jak to

dokazují asi i jednání, která na toto téma vedli nejen s piaristy, ale v roce 1707 i s bosými karmelitány z Pacova.⁴¹ K dalším jednáním s piaristy pak došlo ještě asi až ve čtyřicátých letech 18. století a koncem let padesátých, kdy sice nakonec pelhřimovští měšťané mohli splnit piaristické podmínky pro založení koleje pro všech 12 řeholních kleriků, ale piaristé o své možné působení v tomto městě pozvolna ztráceli zájem. Pelhřimovští měšťané nakonec poskytli prostředky na vytvoření míst několika kaplanů při děkanství a ti se stali od roku 1763 učiteli na novém gymnáziu.⁴²

K jednání o založení piaristických škol v Chrudimi došlo v letech 1733 a 1734 z podnětu chrudimské městské rady, zejména syndika Norberta Lehnera, pod jehož vlivem projevil zájem o založení gymnázia v Chrudimi i místní děkan Bernard Lýr, později doktor teologie a kanovník královéhradecký, známý zakladatel několika studentských nadací na jezuitských školách, který se obrátil na P. Eugenia jako na místního rodáka a váženého člena piaristického řádu. Sebastiani jim odpověděl, že považuje za nejlepší poslat do Chrudimi nejdříve jednoho piaristu, který by byl schopen zajistit výuku v nejnižších třídách elementární školy (případně nižšího gymnázia) a potom dále pokračovat v jejím rozšiřování. Zároveň upozornil měšťany, že se bude jednat o zdlouhavější jednání s řádovým provinciálem. To měšťany poněkud odradilo a hledali rychlejší cestu, takže jednání již v roce 1734 skončila zatím neúspěšně. Až v roce 1762 se nakonec podařilo založit městské gymnázium na základě působnosti kaplanů na chrudimském děkanství, tedy podobným způsobem jako v Pelhřimově.⁴³ Eugeniův pokus zprostředkování příchodu piaristického řádu do Chrudimi možná mohl svým způsobem navazovat i na vzpomínku na osobu Samuela Václava Hataše, kterou si P. Eugenius jako velmi malé dítě mohl odnést do života ze svého šťastného chrudimského dětství v rodině učitele (rektora) na zdejší městské škole.⁴⁴

Pokusy o zakládání piaristických kolejí nevycházely pouze z piaristických kolejí v Benešově (Chrudim, Pelhřimov) nebo v Kosmonosech (Lysá nad Labem, Doksy) a zejména pak v Litomyšli, kde se dochovaly bohaté archivní materiály pro zakládání piaristických kolejí v českých zemích,⁴⁵ ale jediné úspěšné piaristické založení ve východních Čechách v této době bylo realizováno prostřednictvím šlechtické rodiny hrabat Liebštejnských z Kolowrat, která se tak zařadila mezi přední šlechtické rody, jež se podílely na zakládání piaristických kolejí a mohly tudíž užívat ve svých službách piaristické vychovatele nebo zpovědníky, i v dobách, kdy řád v tomto směru nemohl vyhovět jiným zájemcům z řad šlechty (např. r. 1722). Liebštejnští z Kolowrat byli majiteli poměrně velkého rychnovského panství.⁴⁶ Hrabě Norbert Leopold Liebštejnský z Kolowrat (1655–1716) se již od roku 1704, kdy poznal za svého působení v úřadu ministra ve Vídni piaristické koleje ve Vídni, v Mikulově a Litomyšli,⁴⁷

a když začali bratři Jan Blažej a Jakub František Santiniové přestavovat zámecký kostel Nejsvětější Trojice v Rychnově nad Kněžnou v barokně-gotickém slohu, což asi vyvolalo myšlenku na zřízení piaristické koleje při něm, se o toto založení snažil.⁴⁸ Ještě téhož roku (1704) konzultoval hrabě tuto svou myšlenku s rektorem piaristické koleje v Litomyšli Athanasiem Langrem a S. Josepho, významným řádovým matematikem, který ho dokonce v Rychnově se svým řádovým kolegou téhož roku navštívil,⁴⁹ a v roce 1705 s mikulovským představeným provincie Germanie P. Clementem Tengem a S. Philippo Nerio.⁵⁰ Roku 1708 si pan Norbert Leopold Liebštejnský z Kolowrat vyžádal u piaristů P. Jaroslava Lekela a Matre Dei (1671–1713) jako vychovatele pro svého syna Františka Karla II. Liebštejnského z Kolowrat. Ten působil v Rychnově v letech 1708–1711.⁵¹ V roce 1709 předložil provinciál P. Bernard Bartlík a S. Philippo Nerio hraběti v Rychnově jako vzor fundační listinu koleje z Kosmonos.⁵² Kolowratovo nadšení pro novou fundaci bylo opravdu nezměrné, takže roku 1711 navštívil Řím, kde jednal s řádovým generálem P. Joannem Chrysostomem Salistrim a S. Paulo, kterého navštívil v řádovém domě u sv. Pantaleona.⁵³ Zároveň tehdy navštívil i proslulé poutní místo Loreto u Ancony, aby zhlédl zdejší mariánskou kapli, která měla být vzorem pro jeho rychnovskou miniaturizaci, o níž by se piaristé měli v budoucnu starat.⁵⁴ Po roce 1711 došlo k oslabení četnosti jednotlivých jednání, která získala na intenzitě až kolem roku 1714, kdy královéhradecký biskup Jan Adan hrabě Vratislav z Mitrovic podepsal dne 29. 3. zakládací listinu. Co bylo příčinou poměrně velkých časových odstupů jednotlivých rokováání můžeme dnes odhadnout pouze stěží. Zda to bylo soustředění na stavbu nového kostela a lorety v Rychnově, nebo příprava na náročnou stavbu paláce v Praze.

Hrabě Norbert Leopold Leibštejnský z Kolowrat pojal nový projekt vsutku velkoryse. V nové koleji mělo bydlet 15 řeholních kleriků (podle řádových stanov byl počet nutný ke zřízení nové koleje 12 členů řádu), měla k ní patřit inkorporovaná fara, což u piaristů bývalo pouze velmi zřídka, hlavně v místech, kde chtěli zřídit řádové učiliště teologie (např. piaristé v Kosmonosech u Mladé Boleslavi působili na faře v Michalovicích). Právě tato podmínka působila mnohé nesnáze při vyjednávání o charakteru nové fundace. Finanční požadavky pro plánované založení měly být zajištěny z výnosu hospodaření alodiálníhoho panství Vamberk, které zakladatel koleje hrabě Norbert nově přikoupil. V již zmíněné zakládací listině z 29. 3. 1714 se stále ještě mluvilo o počtu 15 řeholníků. Duchovní správy se měli ujmout po úmrtí rychnovského faráře zdarma bez požívání štolý.⁵⁵ Vedle výuky, která měla mít rozsah piaristické elementární školy a gymnázia až do syntaxe (tedy nižšího gymnázia čtyřtřídního), místo něhož by hrabě Norbert Leopold raději viděl gymnázium vyšší s dalšími dvěma třídami (poetikou a rétorikou), měli piaristé za povinnost obstarávat kázání a bohosluž-

by ve všech kaplích ve městě a jeho farnosti. Dva piaristé, kteří se zúčastnili zakládací slavnosti, spojené s otevřením nové lorety v Rychnově, na rychnovském zámku P. Stephanus Hornick a S. Sigismundo a P. Honorius Biedermann a S. Cecilia. Později (4. 6. 1714) ještě za nimi přišel P. Tobias Thomas Jelínek a S. Elia (1668–1720), významný řádový spisovatel a filozof, který se stal prvním představeným dosud nevystavěné piaristické rezidence – superiorem.⁵⁶

V roce 1715 a 1716 usiloval Norbert Leopold Liebštejský z Kolowrat o naplnění lepší varianty rychnovské fundace. V roce 1715 navštívil hrabě znovu Řím, kde v srpnu oznámil řádovému generálovi P. Andreovi Boschimu a S. Sebastiano (1665–1721), že je stavba loretánské kaple i přestavba kostela Nejsvětější Trojice v Rychnově nad Kněžnou hotova.⁵⁷ Po návratu z Říma usiloval energický zakladatel i o získání fary pro piaristy, avšak v roce 1716 náhle zemřel a zanechal svým nástupcům hrabatům Františku Karlovi II. (1684–1753) a Norbertu Vincencovi (1685–1727) kromě mnoha problémů s nedořešenými stavbami zámku v Rychnově a malostranského paláce v Praze i velkolepý, ale jako všechny kolowratské podniky značně nákladný právně nezajištěný projekt piaristické koleje se třemi piaristy ubytovanými na rychnovském zámku. Dědictví se ujal především hrabě František Karel II. Liebštejský z Kolowrat, kterému se snažil pomáhat superior rychnovské rezidence P. Tobias Thomas. Ten konstatoval, že Karlův otec nestačil již dát žádné podrobné instrukce, a proto ve snaze nezvyšovat hospodářské a finanční potíže mladého Kolowrata a zároveň si udržet možnost nové fundace v Rychnově, doporučil dopisem z roku 1717, aby byla postavena nová budova koleje pro 7 řeholníků v co nejkratší době. Sami piaristé se přestěhovali do domu v zámecké zahradě, kde provozovali zatím soukromou výuku až do otevření nové školní budovy v roce 1719, kdy se nová rezidence osamostatnila i jako právní subjekt. Budova piaristické koleje, kterou projektoval Jan Blažej Santini,⁵⁸ byla dostavěna roku 1720, toho už se ovšem piaristický představený P. Jelínek nedožil.⁵⁹ Jeho nástupci i další členové piaristického řádu zde dlouho působili pouze v počtu tří a od roku 1726 od roku 1756 čtyř členů řádu (pak se počet piaristů v Rychnově zvýšil). Většina z nich se musila vlastně věnovat především jen učení na nižším gymnáziu a elementární škole (s aritmetickou třídou).⁶⁰ Ačkoliv se oba hraběcí a po nich i další Kolowratové bratři starali o piaristické školy, jak jen nejlépe uměli, přece si, jak vidíme, mohli dovolit pouze skromný růst jejich personálu a občas dokonce vznikalo i určité napětí mezi rychnovskými vrchnostmi a provinciálem piaristického řádu v souvislosti s financováním škol a zajišťováním obživy řeholníků, proto si např. vedli piaristé v Rychnově pečlivé záznamy i o drobných darech od nejružnějších dárců.⁶¹

V době, kdy byla založena piaristická kolej v Rychnově nad Kněžnou ožívala v kruzích moravských piaristů kolem tehdejšího olomouckého kanovníka

hraběte Františka Karla z Lichtenštejna, pozdějšího biskupa sekavského, olomouckého a arcibiskupa salcburského myšlenka založit piaristickou kolej ve Slezsku, a to na panství Bílá Voda, protože toto městečko i s panstvím nedávno zdědil. Novou piaristickou fundaci se ovšem vzhledem k různým právním potížím podařilo prosadit a její založení definitivně dohodnout až 18. 2. 1724.⁶² Podle původní stavby kolejní budovy dokončené rok zhruba tři roky po založení (1727), se také zde, podobně jako před tím v Rychnově počítalo s menším počtem řeholníků. Během doby však byla nová budova koleje doplňována o nové architektonické prvky (např. tehdy ojedinělý vodovod v r. 1755) se počet piaristů v této koleji ustálil, podobně jako ve většině lokalit na počtu kolem dvánácti.⁶³ Po kulturněhistorické stránce byla tato kolej známa ve svém okruhu působnosti, který byl tehdy poměrně kvetoucím regionem, nejen pěveckým seminářem, ale i působením lékárny.⁶⁴

Druhou, ale zároveň i poslední piaristickou kolejí, která vznikla v české části Slezska, byla kolej v Bruntále založená roku 1731. Toto založení souviselo s činností piaristických škol v Bílé Vodě. V roce 1730 se totiž vypravil do Bílé Vody František Ludvík, velmistr řádu německých rytířů, kterým patřilo bruntálské panství, aby se blíže seznámil s piaristickými školami, jimž v kraji předcházela skvělá pověst. Téhož roku se vydal ještě do hlavního centra českých piaristů – Litomyšle, kde bylo tehdy jedno z největších piaristických gymnázií, s nímž ho seznámil majitel panství hrabě Trautmansdorf. Jeho dojem z obou návštěv byl asi velmi dobrý, protože se rozhodl povolat místo původně zamýšlených kapucínů společně s místodržitelem panství a bruntálskými měšťany do Bruntálu piaristy.⁶⁵ Vyučování začalo již před dostavěním školní budovy i koleje, s čímž byly veliké potíže ještě v 18. století, podobně jako se stanovením výše platu na chod koleje a piaristických škol.⁶⁶ Na zdejší gymnázium se asi bralo poměrně dost studentů z venkovských škol, je však pravděpodobné, že zde většina budoucích gymnazistů absolvovala 2. třídu základní školy, tzv. scribendu, což byla na svou dobu poměrně nezvyklá pedagogická praxe. Svědčilo by o tom zvláštní nařízení, že nově přijatí žáci musili absolvovat 2 roky základní školy a měli být starší než 8 let.⁶⁷

V první polovině 18. století došlo též na Moravě, podobně jako v Čechách k několika pokusům o založení piaristických kolejí, které prozatím skončily neúspěchem. Byl to ihned na jeho počátku druhý ze série pokusů o uvedení piaristů do Slavkova podnil v letech 1703 a 1704 hrabě Dominik Ondřej Kounic, majitel slavkovského velkostatku. Požádal biskupskou konsistoř o povolení, aby piaristé mohli obsadit zdejší uvolněnou faru dvěma kleriky. Zároveň již v roce 1703 jednal o tomto pozvání s generálem piaristického řádu v Římě P. Pietrem Zazonim a Conceptione BMV, který s takto položenou žádostí vyslovil nesouhlas, proto ho hrabě požádal o možnost zřídit fundaci pro 14 kleriků,

z nichž 2 by spravovali faru. Hodlal ve městě založit školy. O stavu Slavkova zaslal dopis generálovi do Říma piaristický provinciál P. Clemens Teng 24. 5. 1704. Hrabě tam zaslal návrh fundace 19. 10. 1704, ale než žádost projednala biskupská konsistoř, hrabě zemřel. Pokus skončil neúspěšně. Jeho syn Maxmilián Oldřich Kounic se o uvedení piaristů pokusil ještě znovu ve dvacátých letech 18. století do města nebo alespoň na slavkovskou faru, ale ani tentokrát nebyl úspěšný. Hrabě mínil, že by přítomnost piaristů ve městě zlepšila zdejší vzdělanost, avšak konsistoř zdůraznila, že jsou ve Slavkově dva učitelé a je odtud blízko na školy do Brna i do Olomouce. V roce 1731 působili piaristé na Slavkovském zámku alespoň jako kazatelé.⁶⁸ Školní vzdělání v městě zajišťovala tehdy městská škola s kantorem.⁶⁹

V 18. století se pokoušeli piaristé založit i menší kolej nebo inkorporovanou faru v sinzendorfkých Židlochovicích. Podle pramenů došlo k jednání v roce 1720, neuvádí se však pro kolik řeholníků měla být určena ani další podrobnosti o školách a gymnáziu. Nakonec byla 10. 10. 1720 fundace kvůli malé výši zamítnuta.⁷⁰ Olomoucký biskup Jakub Arnošt z Liechtensteina hodlal v roce 1741 nejen přenést z Kroměříže do Olomouce svoji knihovnu (spravovali ji piaristé) a dát ji k daleko většímu užití veřejnosti, ale i piaristické školy. Měly být německé (základní i gymnázium) a umístěny v nově postavené budově. Chtěl zde rovněž založit ještě sirotčinec. Odchodem Jakuba Arnošta do Salzburku, kde se stal roku 1745 arcibiskupem však tato zajímavá iniciativa opět skončila.⁷¹

O uvedení piaristů do moravského královského města Kyjova žádali, jak ukazuje korespondence zachovaná v tehdejším archivu olomouckých biskupů, kyjovští měšťané již v roce 1744. K žádosti došlo na základě odkazu kyjovského měšťana Dominika Františka Jurovského. Suplika byla zaslána tehdejší panovníci Marii Terezii, ta ji předala k vyřízení dalším světským i církevním institucím, avšak kvůli válečnému konfliktu s Pruskem se celá záležitost o několik let zpozdlila.⁷² Tento tehdy ještě neúspěšný pokus o založení, jako by ukazoval změny, které dozná praxe šíření piaristického řádu v následujícím období. Tím bylo větší zapojení měšťanských vrstev do zakládání těchto ústavů. Než však k tomu došlo, nastaly v piaristickém řádu právě kolem poloviny 18. století na území provincie Germanie, tedy v jádru jeho zaalpské oblasti, největší změny od dob příchodu piaristů do habsburských zemí vůbec.⁷³

Jednalo se o rozdělení zbytku území původní provincie Germanie, který zahrnoval koleje na území Čech, Moravy, Slezska i Rakouska a s kolejí v Raštadu v oblasti německé říše. Nárůst lokalit s piaristickými kolejemi nebo rezidencemi, těch bylo podstatně méně, mnohé z nich se na koleje rozrostly časem, si i v této oblasti vynutil rozdělení, ačkoliv to vždycky nepřispělo k vnitřnímu rozvoji provincií, které zde postupně vznikaly.⁷⁴ K prvnímu dělení došlo těsně před

polovinou 18. století. Bylo to vlastně vyčlenění rakouských kolejí z území provincie od níž se již dříve odštěpily polské a slovenské (1662) a uherské (1721) koleje.⁷⁵ Bohužel bylo toto rozdělení mezi českými a rakouskými piaristy poznamenáno určitým nedorozuměním s trpkou příchutí rozporů mezi piaristy české a německé národnosti, či spíše ještě tehdy mezi českými a německými zemskými vlastenci z řad tehdejších členů piaristického řádu.⁷⁶

S touto situací bylo např. spojeno i první větší vystoupení českého zemského vlastence, historika a osvícence pražského Němce P. Gelasia Dobnera a S. Catharina (* 30. 5. 1719, † 24. 5. 1790) jako organizátora struktury piaristického řádu. Došlo k němu zhruba v roce 1748, kdy se připravovalo rozdělení provincie Germanie na rakouskou a českou část. Rakouští piaristé chtěli získat i některé moravské koleje. Dobnerovi se díky žádosti u císařského dvora a snad i vyrozumění generála piaristického řádu P. Josefa Augustina Delbecchiho a S. Nicolao v tomto směru podařilo těmto praktikám zabránit. Dělení bylo pozastaveno, roku 1748 nově vznikla pouze zatím rakouská viceprovincie složená jen z kolejí na území Rakouska, která se o dva roky později stala provincií.⁷⁷ Dobner odešel po dělení do piaristické koleje v Mikulově, kde vyučoval ve 3. a 4. gymnaziální třídě (gramatice a syntaxi).⁷⁸ V roce 1750/51 působil jako profesor nejvyšších gymnaziálních tříd (poetiky a rétoriky) v piaristické koleji v Kroměříži.⁷⁹ Od této doby se snažil mít P. Gelasius, pochopitelně spolu s dalšími piaristy vliv také na šíření piaristického řádu v této pro piaristy velmi důležité středoevropské oblasti, zejména v jeho rodišti – Praze.⁸⁰

Hned při prvním založení na území nově vzniklé Česko-moravsko-slezské piaristické provincie, kterým byla pražská piaristická kolej během roku 1752, se, jak se zdá, tento piarista uplatnil nejvíce. Právě jemu se podařilo složitá jednání o velmi dlouhou dobu očekávané založení dovést ke zdárnému konci.⁸¹ V tomto směru potom se snažil i dále ve své zakladatelské činnosti pokračovat. Také později následovaly občas ještě další zakladatelské aktivity, především se jednalo o tzv. seminarium politicum, které mělo zajistit vzdělání měšťanským synům a mladíkům ze středních vrstev, nebo o podíl na založení piaristické koleje a škol s gymnáziem v Lužickém městě Kulov (Wittichenau), které však dopadly všechny neúspěšně.⁸² Náběhy na tuto zakladatelskou činnost mu umožnilo především vykonávání funkce ekonoma nedávno založené pražské piaristické koleje a prokurátora nově vzniklé česko-moravsko-slezské piaristické provincie, případně poradce piaristické koleje v Praze.⁸³ V pozdější době sehrály v této oblasti rovněž známosti i vědecké a odborné kontakty P. G. Dobnera mezi tehdejšími předními vědci a jeho proslulost i zásluhy o českou osvícenskou vědu. Rovněž není náhodou, že pražská piaristická kronika věnovala pozornost zprávám o zakládání piaristických škol v Čechách téměř pravidelně.⁸⁴

Se zakladatelskými aktivitami většinou podpořenými snahami místních měšťanů bychom se setkali v této době také velice často na Moravě. V padesátých letech 18. století se začali měšťané z Hustopečí (o. Břeclav) zajímat o příchod piaristů do svého města, protože zde chtěli otevřít nižší gymnázium, ačkoliv od nejbližšího gymnázia (vyšší piaristické gymnázium v Mikulově) nesplňovalo předepsanou vzdálenost. Po jednáních, která vyvrcholila v roce 1755 zasláním žádosti Marii Terezii o zřízení gymnázia v Hustopečích, když se zavázalo 28 měšťanů, že zaplatí 18 000 fl. na postavení a vybavení škol, povolila panovnice výjimku pro zřízení piaristických škol ve městě. Za měšťany se přimluvil i tehdejší majitel panství kníže Josef Václav z Lichtenštejna. Nakonec bylo povoleno 6. 11. 1756 vyslání čtyř piaristů do města, aby zde provozovali nižší gymnázium. Počáteční kapitál 18 000 fl. měl být zdvojnásoben a bylo povoleno i otevření latinských škol (nižšího gymnázia 1.–4. tř.).⁸⁵ Městská škola, která zde do té doby působila byla změněna na školu dívčí.⁸⁶

O něco později došlo i k založení koleje v Brandýse nad Labem. Zde došlo k prvním kontaktům roku 1758. Následujícího roku (1759) poskytla bohatá měšťanka Magdalena Budínská, vdova po mlynáři, na usídlení piaristů nadaci celkem 5 000 fl. Piaristé provozovali ve městě výuku asi ihned po svém příchodu, ačkoliv byli dva, později tři, což v této době mohlo postačovat na vyučování v menším městě, jak na elementární, tak dokonce i na latinské škole.⁸⁷ V roce 1780, kdy byla teprve postavena nová budova rezidence, zde již působili celkem tři členové řádu. Všichni, tedy i superior P. Bruno Zych a S. Antonio vyučovali na normální škole.⁸⁸ To, že piaristé chtěli vybudovat v Brandýse před školními reformami plnohodnotné vyšší šestitřídní gymnázium, dokazuje i složení knihovního fondu ve zdejší piaristické knihovně, která měla tuto výuku podporovat.⁸⁹

Další jednání o založení piaristické koleje v moravském městě Kyjově byla obnovena až roku 1756. Jednalo se s Marií Terezií, která byla žádosti sama příznivě nakloněna. Zástupci piaristického řádu stejně jako i další hodnostáři z olomouckého biskupství, s nímž bylo projednávání žádosti rovněž obnoveno, navrhovali zvýšení původní fundační částky, která činila původně pouze 6 000 fl. Město samo pak ještě přislíbilo sehnat na fundaci 18 000 fl. a později ještě dalších 4 000 fl. Vdova po původním fundátorovi Karolína Jurovská sama ještě věnovala navíc částku 6 000 fl. To se však zdálo biskupské konsistoři ještě stále málo a souhlas k založení koleje dát nechtěla. Nakonec zasáhla sama panovnice. V roce 1758 povolila městu latinskou školu. Bylo vydáno prohlášení, které upravovalo vztah k místní fáře i ke kapucínům, kteří zde byli usazeni. Ti pak od protestů proti příchodu piaristů ustoupili v roce 1760. V roce 1759 upřesnili Marie Terezie počet piaristů sem vyslaných na šest. Na své náklady si měli postavit kolej z původní fundační částky, která se zatím rozrostla úroky

z 18 000 fl. na 24 132 fl. K příchodu piaristů došlo dne 24. 11. 1760. Do města byli uvedeni piaristickým provinciálem P. Jeremiášem Soudným a Matre Dolorosa (1702–1768) a uvítání místním učitelem a školními dětmi. Slavnostním průvodem pak byli uvedeni do svého provizorního obydlí. O slavnosti byla zaslána zpráva generálovi řádu do Říma.⁹⁰

Stavba vlastní kyjovské koleje se kvůli nedostatku finančních prostředků odehrála až v letech 1764–1780. Celkem zde působilo celkem 5 členů řádu z nichž 3 se věnovali vyučování, 1 misijní činnosti v okolí a rektor řízení residence.⁹¹ V roce 1770 se uvádějí dokonce jen tři členové řádu, z nichž jeden učil na nižším gymnáziu a druhý na základní škole. Do roku 1778 zde kromě elementárních škol provozovali nižší (čtyřtřídní) gymnázium a později (od roku 1779) již jen výuku na hlavní škole.⁹² Na zdejším piaristickém gymnáziu i v koleji se od založení provozovala aktivně i hudba stejně jako ve farní škole, která zde ještě přežívala.⁹³ Kolej byla rovněž známa již v této době i svou poměrně bohatou knihovnou, která obsahovala především knihy ke školní výuce a její podpoře.⁹⁴

Zajímavé postavení v plejádě piaristických kolejí, o jejichž vznik se vedla jednání na přelomu padesátých a šedesátých let 18. století zaujala též piaristická fundace v Moravské Třebové. Přestože piaristická kolej v Litomyšli ležela poblíž moravských hranic, pociťovala se v oblasti města Moravská Třebová kolem poloviny 18. století mezera v tehdejší síti latinských škol. Proto zdejší purkmistr Jan Jiří Zecha, obchodník se sukem, pamatoval na zřízení gymnázia a odkázal ve své závěti 30 000 fl. na vybudování piaristické koleje a nabídl část svého domu jako provizorní příbytek pro nově přichozí piaristy. Purkmistr a městská rada požádali panovnici Marii Terezii o pomoc při zřízení gymnázia ve městě, připoměli ji, jak Moravská Třebová strádala za válek s Prusy a i její návštěvu zde v roce 1754. Nejobtížnější bylo však pro městskou radu vyjednávání s olomouckou biskupskou konsistoří v letech 1761–1764. V roce 1762 byla žádost však již prakticky kladně vyřízena, ale bylo povoleno působení ve městě pouze čtyřem řeholníkům (od roku 1770/1771 pěti). Ti zde vyučovali na elementární škole (zal. 1763/4), ke které byla připojena vyšší aritmetika a později (před r. 1770) i třída podvojného účetnictví pro státní úředníky. Zda probíhalo soukromé doučování v rozsahu prvních ročníků gymnázia nelze dokázat. Od roku 1778 se vyučovalo na hlavní škole. Je známo, že se v piaristické koleji i ve škole intenzivně provozovala hudba.

Roku 1761 byla založena v jižních Čechách rovněž piaristická kolej v Českých Budějovicích. Šlo vlastně o první založení koleje piaristů v této oblasti. Prání založit zdejší kolej projevila rada města již asi o šest let dříve Ačkoliv hned v roce 1755 navštívil České Budějovice P. Gelasius Dobner a o založe-

ní, k jehož financování měla být použita tzv. šternberská (též nepomucká) nadace určená původně pro založení seminarium politicum, vedl rozhovory, ke schválení žádosti od panovnice Marie Terezie a povolení gymnázia došlo až v roce 1761 po delších vyjednáváních. Tehdy také přišli po prázdninách (před 1. 11.) první čtyři piaristé přímo z Mikulova. Budova koleje byla postavena později v domech, které piaristé zakoupili pro tento účel. Nedlouho po své výstavbě však musila být kolejní novostavba poskytnuta výměnou za jiné klášterní prostory nově vzniklému budějovickému biskupství.⁹⁵

Tehdy se také piaristé dostali do severních Čech. Je příznačné, že zde piaristé přišli do sklářské obce Nový Bor (Haida), která byla nedlouho před tím (r. 1757) povýšena na město. O založení nové koleje se zasloužil tehdejší majitel panství Josef Maxmilián Kinský. Vlastním podnětem pak byla snaha draho-buského purkrabího Václava Grossmanna o založení mariánské kaple jako poděkování za ušetření majetku ve válce o rakouské dědictví. Do Nového Boru měli být povoláni původně tři kapucíni, avšak na doporučení Marie Terezie došlo k zahájení jednání s piaristy. Kromě generála piaristů v Římě P. Josephus Maria Guiria a S. Joanne Baptista a provinciála v Mikulově P. Jeremiáše Soudného a Matre Dolorosa byla o jednáních informována arcibiskupská konsistoř v Praze a litoměřické biskupství. V Praze vznikla komise pro založení koleje, kde se za piaristy angažoval P. Augustinus König a S. Ambrosio, tehdejší rektor piaristické koleje v Kosmonosech.⁹⁶ Mezi hrabětem Kinským a provinciálem Soudným byla dohodnuta nadace 12000 zl., ze které měly být postupně stavěny školy i kostel. V letech 1758–1763 byla postavena dvoupatrová budova pro kolej a školy, kam se v roce 1763 nastěhovalo prvních pět piaristů se superiorem P. Gregoriem Bi(u)etlem ab Angelis v čele.⁹⁷ Ve městě působilo kromě elementární školy (vernacula) i čtyřtřídní nižší gymnázium.⁹⁸ Se zřízením vyššího gymnázia se nepočítalo, protože předběžný protest proti jeho otevření vznesli obutí augustiniáni, kteří provozovali vyšší gymnázium v nedaleké České Lípě.⁹⁹ Po školních tereziánských reformách v roce 1778 zde byla zřízena hlavní škola a po ní i škola sklářská. Zda se zde vyučovalo účetnictví ještě před tereziánskou reformou škol, se mi zatím nepodařilo ani v pramenech ani v literatuře zjistit.¹⁰⁰

Zhruba o pět let později (1768) byla otevřena piaristická kolej v Mostě. Snahy po založení piaristických škol se projeví již kolem poloviny 18. století. Byly spjaty se jménem fundátora Antonína Eliáše, který přišel do Mostu v roce 1723 jako chudý barvířský tovaryš ze Štýrska. Ve městě se vypracoval, získal vedle funkcí v městské samosprávě i značné jmění. Vzhledem k tomu, že se asi již dříve stal svědkem pokusů o založení gymnázia v Mostě, o nějž usilovali především minorité, jejichž quadrián Matyáš Kolenberger poukazoval na, že v jiných královských městech tyto školy již existují (zejména v Žatci, Litoměř-

cích, Lounech nebo ve Slaném). Jeho snahy však kvůli mosteckému děkanovi Janu Kašparovi Johnovi nevyšly.¹⁰¹

Fundace Antonína Eliáše v jeho nadaci podle poslední vůle 5. 1. 1766 činila celkem 15 000 zl., což se však měšťanům zdálo málo, proto se snažili mostečtí měšťané o její navýšení. Díky tomu pak proběhlo založení škol bez vážnějších obtíží. Vše bylo usnadněno rovněž tím, že se jednání o zřízení koleje a vybudování kostela odehrávala v období značného růstu těžby uhlí a tudíž i rozvoje města.¹⁰² Rozhovory začaly již v roce 1766, k vlastnímu založení koleje pak došlo 12. 12. 1768. Usídlilo se zde celkem pět členů řádu. Prvním rektorem se stal P. Augustinus König a S. Ambrosio. Roku 1770 zde působili i s rektorem (tehdy ještě superiorem) celkem čtyři piaristé, kteří vyučovali na elementární škole s aritmetickou třídou a výukou podvojného účetnictví a na čtyřtřídním nižším gymnáziu.¹⁰³ To se během doby stalo vyšším (šestitřídním později pětitřídním), ačkoliv to původně zde asi nebylo vůbec navrhováno, a udrželo se i přes reformy Marie Terezie a samozřejmě i po nich. Rok 1768 znamená tedy začátek téměř nepřetržité gymnaziální tradice v Mostě, ačkoliv zde piaristický řád působil zhruba sto let (do r. 1874).¹⁰⁴

Také během padesátých a šedesátých let 18. století došlo k několika neúspěšným pokusům o založení piaristických kolejí v Čechách i na Moravě. V roce 1752 měli piaristé založit kolej v Doupově, avšak po jejich otálení se ujali zřízení gymnázia jezuité.¹⁰⁵ V září 1755 došlo k jednání piaristů se zástupci královského krajského města Čáslavi o založení škol, které měly přispět k rozvoji města, avšak k jejich založení nedošlo.¹⁰⁶ K roku 1758 je doložen pokus o založení piaristické koleje v městě Libochovice na Ditrichštejnském panství, jemuž se pochopitelně bránili jezuité z nedalekých Litoměřic.¹⁰⁷ V roce 1759 (16. 4.) vyjednával s piaristickým provinciálem P. Quidonem Nichtem ab Angelis v Mikulově městský syndikus z Ivančic Josef Hedekr o založení piaristické koleje v tomto městě, k čemuž však nedošlo.¹⁰⁸ Dne 3. srpna 1761, když jel piaristický provinciál P. Jeremias Soudný a Matre Dolorosa z vizitace z piaristické koleje v Litomyšli do piaristické koleje v Bruntále, přijal pohostinství s noclehem v Novém Městě na Moravě. Zde s ním jednal císařsko-královský soudce Jiří Greselsberger, který nabídl piaristům jako fundační částku 60 fl. ročně, pokud by zajistili výuku latiny i praktických předmětů v tomto městě. Fundace se však nerealizovala kvůli obavám z konkurence jiných řádů (nejspíše asi jezuitů).¹⁰⁹ V roce 1761 se rovněž obrátilo město Šternberk na Moravě ke dvoru panovnice Marie Terezie se žádostí o povolení založit ve městě piaristickou kolej. O svém pokusu informovali zároveň šternberští měšťané dne 19. 8. 1761 provinciála piaristického řádu P. Jeremiáše Soudného a Matre Dolorosa, když město navštívil při své vizitační cestě z Přerova (Lipníku) do Staré Vody. Žádost byla projednávána i na příslušných úřadech v Brně a v Olomouci. Nebyla přijata

s pochopením. Proti snaze města, kde se dobrovolníci snažili vybrat příslušnou fundační částku se postavil i probošt zdejších kanovníků sv. Augustina. Jako nejpádňější argument se připomínala blízkost Olomouce (za příznivého počasí dokonce na dohled) i s jejími vzdělávacími zařízeními. Šlo nejspíše o poslední pokus v tomto směru na Moravě i ve Slezsku.¹¹⁰ Z Čech je ještě doložena k roku 1765 snaha o založení piaristických škol v Trutnově.¹¹¹

V Čechách pokračovalo zakládání piaristických kolejí ještě v první polovině sedmdesátých let 18. století. První lokalitou v tomto směru bylo středočeské krajské královské město Beroun. Vznik piaristické koleje v tomto městě byl svázán s osobností bohaté měšťanky Ludmily Rudolfové (*1716), která prožila ve svém rodném městě a snažila se od roku 1767 z podnětu berounského děkana a vikáře Josefa Každého o povznesení zdejší vzdělanosti. Ustanovila fundaci pro dva církevní učitele. V roce 1772 o ní Josef Každý informoval rektora pražské piaristické koleje P. Gelasia Dobnera a S. Catharina, který se neprodleně pustil v únoru 1772 do práce na vzniku piaristické koleje v Berouně, protože Rudolfová zdůraznila, že pokud nebudou do města uvedeni piaristé, poskytne nadaci voršílkám, které byly známy svou úspěšnou prací v oblasti dívčího vzdělávání, a u nichž byla sama kdysi na vychování. Jednání o založení koleje probíhalo o něco déle než rok. Již o počátcích jednání informoval Dóbner mikulovského provinciála P. Gilberta Burgraffa a S. Leopoldo. Nadaci povolila panovnice Marie Terezie dne 29. srpna 1772. Nadační listina, kde berounští měšťané ještě na žádost piaristů zvýšili původní fundační částku, byla vydána 30. dubna 1773. O jednáních byl informován generál piaristického řádu v Římě P. Cejetanus Ramo a S. Joanne Baptista i další mikulovský provinciál P. August Schmid s S. Clemente. První superior P. Damascenus Kapaun a B. V. Mariae přijel ovšem do Berouna již 21. 1. 1773.¹¹² V Berouně měli vyučovat piaristé jako na hlavní škole, ale i zde byly tendence ke gymnaziální výuce i k vyučování podle vzoru aritmetických tříd, zejména vyšší aritmetiky. Výslovně se ovšem uvádějí pouze názvy tříd elementární školy.¹¹³ Otázkou také je, kolik výuky mohli zastat zdejší dva piaristé. V optimálním případě mohli vyučovat nejvýše v šesti třídách. Gymnaziální vzdělávání mohli asi poskytovat nanejvýš pokoutně, jak se to ostatně zde dělo asi od osmdesátých let 18. století a počátkem 19. století.¹¹⁴

Další lokalitou bylo západočeské dnes zaniklé město Doupov, kde v letech 1756–1773 působila po zaváhání piaristů v roce 1752 vznikla a původně fundaci užívala jezuitská rezidence. Fundátorem koleje byl syn místního soukeníka Josef Antonín Klement (1701–1783), který v mládí odešel do dvorských služeb ve Vídni. Svého vlivu u Marie Terezie využil pro získání na povolení gymnaziální ve svém rodném městě. Zasloužil se o vybudování kostela, městského špitálu a v době, kdy znovu hrozil zánik gymnázia ve městě rovněž i o pozdější a tentokrát úspěšné uvedení piaristů do města. K otevření piaristické koleje do-

šlo na základě nadace 15000 zl. 28. 9. 1775.¹¹⁵ Postupně zde působilo až 10 členů řádu na elementární škole i na gymnáziu, které se během školské reformy (1779) stalo dokonce vyšším gymnáziem.¹¹⁶

Symbolickým vyvrcholením prosazení českého měšťanstva ve vzdělání se přenesení piaristického gymnázia z Kosmonos do Mladé Boleslavi k němuž došlo v roce 1784. První jednání o tento akt, který měl zlepšit školství v tehdejší krajské městě se však uskutečnila již v roce 1764. Měšťané nabízeli piaristům dosti výhodné podmínky – budovu minoritského kláštera, o níž stále ještě s minority jednali, a fundaci 16 000 fl. Minorité se však do Kosmonos po piaristech nechtěli stěhovat a pokoušeli se zřídit v Mladé Boleslavi gymnázium sami, což jim bylo ze strany úřadů ve Vídni zamítnuto, protože jejich řádové stanovy tento druh školství provozovat nedovolovaly. Nakonec ani samotnému císaři Josefovi II. se až do roku 1782 nezdálo toto řešení dobré (s odkazem na vážnost černínské fundace), ale pak císařská kancelář změnila názor, dala přednost krajskému městu a piaristy nutila ke kvapnému stěhování, k němuž došlo v prosinci 1784, takže bylo 4. 9. 1785 toto poslední piaristické gymnázium v Čechách slavnostně otevřeno.¹¹⁷ Výuka však probíhala zatím v provizorních prostorách a v nově zřízené budově gymnázia proti kolejni budově se začalo učit až od roku 1787.¹¹⁸

Sledujeme-li šíření piaristických škol v českých zemích od jejich skromných počátků až po dobu, kdy získali téměř poloviční podíl na provozu latinských škol v této oblasti, vidíme, jak veliký kus práce tento řád na poli středoevropské pedagogiky raného novověku vykonal. Tím, že byl přístupnější pro měšťanské vrstvy obyvatelstva než jezuité získal lví podíl na výchově generace, která intelektuálně zaštitila naše národní obrození především výborně kvalifikovanou drobnou inteligencí ve školách a na farách, ale i v lékárnách, vrchnostenských kancelářích či u vojska a v mnoha dalších profesích. Dokazuje to i poptávka po piaristických školách, kterou obzvláště od poloviny 18. století, kdy představení řádu vyjednávaly při zakládání již přímo se zástupci měst (nikoliv s jejich vrchnostmi), mohli piaristé jen stěží uspokojit. To že se piaristům začala dávat přednost před ostatními řády bylo způsobeno i jejich dobrým vztahem k ostatním druhům, především praktickému, vzdělání, které jako jediní ve střední Evropě v této době pěstovali s náležitou zkušeností i profesionalitou.

POZNÁMKY

¹ Na první pozvání piaristů i další vývoj a činnost řádu v souvislosti se založením piaristické koleje v Praze (do r. 1752) odkazují na studii Bartůšek, Václav. Snahy o založení piaristické koleje v Praze v 17. a 18. století. In: *Paginae*

- historiae, 10/2002, zvláštní otisk, 32 s, 4 s. mapových příloh (dále Snahy), kde jsou uvedeny všechny další prameny i literatura k tomuto tématu. Pokud se týče kulturněhistorických souvislostí viz. zejm. Polišínský, Josef. Pokrokové kulturní proudy na jižní Moravě v posledních 350 letech. In.: Mikulovská sympozia. Pokrokové kulturní proudy na jižní Moravě v posledních 350 letech. XI. mikulovské sympozium 15.–16. října 1981 (dále XI. MS 1981), s. 23–44.
- ² Srv. Bartůšek, Václav. Dějiny a historiografie piaristického řádu z hlediska rekatolizace českých zemí. ČMM CXVI, 1997/2, s. 441–448.
- ³ Zemek, Metoděj. Počátky provincie střední Evropy a vznik komunity v Podolinci 1617–1662. In.: Návrat k prameňom. Zborník štúdií k 350. výročiu príchodu na Slovensko. Prievdza 1992, s. 7–13.
- ⁴ Dnes se nachází vystaven mezi osobními předměty v piaristickém generálním řádovém domě v tzv. Stanzi Calasanciani. Srv. též Balcárek, Pavel. Kardinál František z Ditrichštejna (1570–1636). Muzeum Kroměřížska, Kroměříž, 1990, 117 s.; Sántha, G. Card.[inal] princeps Franciscus Dietrichstein, episcopus Olomucensis (1570–1636) et Scholae Piae. Romae 1960, 29 s.
- ⁵ Srv. Bartůšek, Václav. Blahoslavený Pietro Casani a počátky piaristů ve střední Evropě. Muzejní a vlastivědná práce, Časopis společnosti přátel starožitností 1997, s. 141–149.
- ⁶ Snahy, s. 7, 8.
- ⁷ Skřivánek, M. K počátkům piaristického školství. XI. MS 1981, s. 203–208.
- ⁸ Srv.: Bombera, Jan. První piaristé v Podolinci. In.: Návrat k prameňom. Zborník štúdií k 350. výročiu príchodu piaristov na Slovensko. Ed. Pavol Kollár, Prievdza 1992 (dále NKP), s. 59; srv. též Bartůšek, Václav. Působení piaristů za Alpami od sklonku třicetileté války do roku 1669., ibid. s. 40; Buba, J. O založeníach organizacyjnych pierwszych szkół piarskich w Italii i w Polsce w XVII. wieku. Kultura i literatura dawnej Polski. Studia, Warszawa 1968, s. 511.
- ⁹ Zemský archiv v Opavě (dále ZA v Opavě), pobočka v Olomouci, fond Arcibiskupství v Olomouci, piaristé, č. kart. 439, složka 2098 Bb 116; Generálním archivu piaristů v Římě (Regestum litterarum P. Perti Zazoni vol. I. sign. 136, 14. 4. 1703), Ibid. nerealizované domy, Austerlitz Regestum Hist. Bibl., č. kart. 129 A – Ber.
- ¹⁰ Bartůšek, Václav. Působení piaristů v Českém ráji v 17. a 18. století. Z Českého ráje a Podkrkonoší (dále ZČRP) 9/ 1966, s. 107, 108.
- ¹¹ Epistulae ad S. Iosephum Calasancium ex Europa centrali 1625–1648. Ed. Sántha Georgius. Romae 1969.

- ¹² Zemek, Metoděj – Bombera, Jan – Filip, Aleš. Piaristé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Prievidza 1992 (dále Piaristé v Č.) zvl. s. 16, pozn. 59. Tato poznámka se odvolává na EEC, s. 13, kde se však Znojmo nevyskytuje).
- ¹³ EEC, zvl. s. 208, 834, 836; Srv. též Neumann, A, A. Piaristé a český barok. Přerov 1933, s. 35; Piaristé v Č., s. 42.
- ¹⁴ Piaristé v Č., s. 42, 43; Bartůšek, Václav. Počátky pavlínů na Moravě. Kde je domov. Sborník k životnímu jubileu Raisy Machatkové. SÚA Praha, 2002, s. 14–18.
- ¹⁵ Skřivánek, M., c.d., s. 206, 207.
- ¹⁶ Snahy, s. 12–14.
- ¹⁷ Diccionario enciclopedico escolapio I. Presencia de Escuelas Pias. Madrid 1990. (dále DEE I.), s. 217, 218.
- ¹⁸ DEE I., s. 700, 701. Úloha této koleje vzrostla zejména až ve 4. čtvrtině 18. století (po r. 1776), kdy došlo k posílení pozice piaristů v západní Evropě. Založili svou rezidenci až v Trevíru apod.
- ¹⁹ Bartůšek, Václav a kol.: Piaristé, tradice benešovské vzdělanosti a kultury. GVV Benešov, 1995, (dále Piaristé...), s. 41–47. Z tohoto období (1680) se dochoval i popis výběru budoucího staveniště ve městě a nejstarší pláněk města Benešova pořízený piaristy.
- ²⁰ Bartůšek, Václav. Pokusy o založení gymnázia v Pelhřimově. Jihočeský sborník historický (dále JSH) 52, 1983, s. 1–10; Martínková, L. Dějiny pelhřimovského děkanství v letech 1620 až 1790. Vlastivědný sborník Pelhřimovska, 12/2001, s. 3–46. Autorka se zde zmiňuje o pokusech o založení gymnázia v Pelhřimově v 17. stol. pouze velmi stručně na s. 39.
- ²¹ Piaristé. s. 42–44; Generální archiv piaristů Řím (dále GA), fond Hist – Bibl. CART 133 A, P–R. Foundationes variae ad finem non deductae. Ab anno 1619 ad 1910. Srv. Bartůšek, V.: Generální archiv piaristů v Římě. Archivní časopis, 50, č. 2 (2000), s. 89–93.
- ²² Závět' Samuela Václava Hataše viz SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Gymnázium Litomyšl I., č. kart. 1/18; Bartůšek, Václav. Pokusy... JSH 52, 1983, s. 9.
- ²³ Ibid. s. 9.
- ²⁴ Bartůšek, Václav. Působení piaristů v Českém ráji v 17. a 18. století. ZČRP 9/1966, s. 109–112.
- ²⁵ Svátek, Josef. Piaristické školy v Kroměříži. In: Piaristické gymnázium v Kroměříži a jeho úloha v dějinách Moravy (materiály ze symposia z 24. a 25. 5. 1988), Studie Muzea Kroměřížska (dále SMK) 1989, s. 37–45.

- ²⁶ Srv.: Trojan, J. Kantoři na Moravě a ve Slezsku v 17.–19. století. Brno, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně 2000, s. 330, 331. V Kroměříži asi ještě nějaký čas po příchodu piaristů působila farní škola při kostele Nanebevzetí Panny Marie, která byla od odchodu jezuitů v roce 1644, kteří zde chtěli původně zřídit svou kolej, vlastně nositelkou kontinuity místní vzdělávací tradice.
- ²⁷ Bombera, Jan. Pěvecký seminář v Kroměříži. In.: SMK 1989, s. 52–73.
- ²⁸ Bartůšek, Václav. Kroměřížská biskupská knihovna a piaristé-světoběžníci v 18. století. In.: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska (dále PHVKFČMS) 2000. Světová putování a česká knižní kultura. Sborník z 9. odborné konference Olomouc, 11.–12. října 2000. Sdružení knihoven České republiky, Státní vědecká knihovna v Olomouci, Brno 2000, s. 109–118.
- ²⁹ Trojan, J., c.d., s. 441.
- ³⁰ Chobot, K. Piaristické školy v Příboře od svého založení do roku 1778. In.: Piaristé v Příboře. Sborník příspěvků z odborného sympozia 300 let piaristického gymnázia v Příboře. Konaného 1.–3. června 1994. Státní okresní archiv Nový Jičín 1995, s. 54–61.
- ³¹ Dopis je uložen v Generálním archivu piaristů v Římě, Regestum Hist. Bibl., č. kart. 133 A, P–R pod jménem Pirnitz; srv. též Trojan, J., c.d., s. 221, 222.
- ³² Viz.: Bartůšek, Václav. Blahoslavený Pietro Casani a počátky šíření piaristů ve střední Evropě. Muzejní a vlastivědná práce. Časopis společnosti přátel starožitností. 3/1997, s. 141–149.
- ³³ Tosti, O. Visitatio generalis et apostolica provinciarum ultramontanarum in Germania et Polonia (1695), Archivum Scholarum Piarum (dále ASP) 38/1995, s. 1–67 (zde je uvedena Morava poprvé), 39/1996, s. 45–120, 40/1996, s. 95–194 (zde je zahrnuta podruhé i Morava). Jde vlastně o úvod a edici vizitační zprávy. Na začátku a konci této vizitace proběhly i kontroly v některých piaristických kolejích v Itálii, např. Ve Florencii, v Bologni a v Pieve di Cento.
- ³⁴ Srv. Sántha, G. P. Ioannes Franciscus Foci a S. Petro, octavus Scholarum Piarum Praepositus Generalis. Excerptum e commentario „Ephemerides Calasancianae“ Vol. XXXII, (1963), n. 4, 5, 6, 7–8, 9–10, 11, Romae 1963; Diccionario enciclopedico escolapio II. Biografías de escolapios. Salamanca 1983 (dále DEE II.), s. 232, 233; DEE I, s. 185, 197, 853 a 854.
- ³⁵ Nejzákladnější informace o těchto reformách viz např.: Bartůšek, Václav. Dějiny a historiografie piaristického řádu z hlediska rekatolizace v českých zemích. ČMM 116/1997, s. 441–448.
- ³⁶ DEE I., s. 853. Zpočátku zde studovalo asi 453 žáků.

- ³⁷ Srv. *Piaristé...*, s. 45–47.
- ³⁸ *Snahy*, s. 14, 15.
- ³⁹ Šlo především o tyto fundace: Vojtěcha Haydorna, hejtmana panství Mrač z roku 1721 a malostranského měšťana Tomáše Treschila z r. 1721, zatím určené jen pro benešovskou kolej.
- ⁴⁰ *Snahy*, s. 16, 17; *Piaristé...*, s. 55, 56.
- ⁴¹ *Piaristé...*, s. 56.
- ⁴² Bartůšek, Václav. *Pokusy...*, s. 4.
- ⁴³ Florian, V. První latinská škola v Chrudimi 1733. In: Výroční zpráva gymnázia v Chrudimi 1933. Zastáncem povolání kaplanů nebo členů jiného řádu byl zejména děkan Lyr. Latinské školy působily v Chrudimi do roku 1778. Srv.: Florian, V. Počátky střední školy v Chrudimi. In: Program c. k. reál. Gymnázia v Chrudimi za školní rok 1913, Chrudim 1913, s. III–VIII.
- ⁴⁴ Bartůšek, Václav. Eugenius Sebastiani z Častolovic (1681–1762), významný piaristický literát, historik, astronom a matematik, příklad východočeského vlastence. In: Východočeská duchovní a slovesná kultura v 18. století. Sborník příspěvků ze sympozia konaného 27.–29. 5. 1999 v Rychnově nad Kněžnou, Rychnov nad Kněžnou 1999, s. 324–329.
- ⁴⁵ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli, Gymnázium Litomyšl I.
- ⁴⁶ Neumann, A., A., c.d., s. 14.
- ⁴⁷ Srv. Garms, J. Materialien zur Kunsttätigkeit der gegenreformatorischen Orden in Österreich und in anderen Ländern der Habsburgermonarchie bis 1800. VI. Das Archiv des Piaristenordens. Ln.: Römische historische Mitteilungen, 41/1999, s. 206–208; Dicionario enciclopedico escolapio I. Presencia de Escuelas Pias. Madrid 1990, s. 702; Zemek, Metoděj, Bombera, Jan, Filip, Aleš. *Piaristé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1631–1950*. (dále *Piaristé v Čechách...*), Prievidza 1992, s. 62, 63; Bombera, Jan. K působení piaristů v Rychnově n. Kn. v 18. stol. In: František Martin Pelcl. Sborník příspěvků z odborného semináře. Rychnov nad Kněžnou 1994, s. 1–7, uvádí již dokonce možná i r. 1703.
- ⁴⁸ Významné osobnosti okresu Rychnov nad Kněžnou. Rychnov nad Kněžnou 1994, (dále *Významné osobnosti...*), s. 162.
- ⁴⁹ Zrůbek, R. Přínos piaristů – východočechů – národní hudebnost. In: František Martin Pelcl. Sborník příspěvků z odborného semináře. Rychnov nad Kněžnou 1994, s. 8. Březina, K. Dějiny rychnovského gymnázia. Rychnov nad Kněžnou 1924 s. 4.
- ⁵⁰ Významné osobnosti..., s. 162.
- ⁵¹ Březina, c.d., s. 4; Bombera, c.d., s. 33.

- ⁵² Byla založena r. 1688.
- ⁵³ Bartůšek, Václav. Piaristické školství a jeho rychnovská tradice. In.: František Martin Pelcl. Sborník příspěvků z odborného semináře. Rychnov nad Kněžnou 1994, s. 17–21; Generální archiv piaristů Řím, Provincia Bohemia, Rychnov nad Kněžnou, č. kart. 53.
- ⁵⁴ Březina, c.d., s. 5. Srv.: Bukovský, J. Loretánské kaple v Čechách a na Moravě, 162 s. Praha 2000. O rychnovské loretě s. 27, 57, 59–60, 64, 72, 74, 86, 89 a 149.
- ⁵⁵ Březina, c.d., s. 5,6.
- ⁵⁶ Ibid. s. 6. Kompletní seznamy rychnovských piaristů od r. 1715 do r. 1869 uvádí Březina, K. Dějiny rychnovského gymnasia II. Jeho učitelé a profesori. In.: Výroční zpráva reálného gymnasia V Rychnově n. Kn. Školní rok 1929–30. Rychnov nad Kněžnou 1930. (dále Březina, K. Dějiny II.), s. 1–19. O Jelínkovi viz. Významné osobnosti..., s. 138.
- ⁵⁷ Březina, c.d., s. 6; srv. Garms, c.d.. Uvádí datum první návštěvy Kolowrata v Římě v roce 1712 a připomíná, že se v generálním archivu piaristů dochoval plánec rychnovské lorety z března 1715.
- ⁵⁸ Byla kvůli zvláštní dispozici trojúhelníkového tvaru a po požáru 1918 byla rozbořena.
- ⁵⁹ Zemřel v Rychnově 24. 5. 1720.
- ⁶⁰ Březina, c.d. s 7 nn; Březina, K. Dějiny II., s. 3–5; Bartůšek, Václav. Piaristické školství a jeho rychnovská tradice. Na nižším gymnáziu musili učit nejméně dva piaristé (ve čtyřech třídách) na elementární škole nejméně jeden učitel (ve všech třech třídách).
- ⁶¹ Srv. např. Spáva Kolowratského zámku v Rychnově nad Kněžnou, Kolejní kronika *Rerum Religionis et Residentiae Richnoviensis historia*. T 1 1714–1760, In quo continentur...11. *Elemosinae cum nominibus benefactorum*. O charakteru tohoto pramenu srv. např. Bartůšek, Václav. Barokní školní humor v 17. a 18. století v českých zemích. In.: *Paginae historiae* 8, s. 6–25.
- ⁶² Piaristé v Č., s. 63–65.
- ⁶³ V roce 1740 zde bylo např. 12, v roce 1750 13 kleriků. Viz SÚA Praha
- ⁶⁴ Kromě piaristické koleje v Benešově není v okruhu Čech, Moravy a Slezska žádná jiná než bělovodská lékárna známa. Viz GA Řím
- ⁶⁵ Piaristé v Č..., s. 65–67.
- ⁶⁶ Ibid. s. 66.
- ⁶⁷ Ibid, s. 66, Piaristé měli ovšem i v Bruntále svou elementární školu, avšak jak ukazují záznamy o učitelských funkcích z této doby vyučovali na rozdíl od ostatních piaristických škol pouze ve 2. a ve 3. třídě. Do gymnázia se postu-

povalo po absolvování 2. třídy. V letech 1740, 1750, 1760, 1770 a 1779 se o 1. první třídě elementární školy (tzv. legendě) v Bruntále nemluví. Viz. SÚA ŘPi, provincie, č. kn. 27; srv. Bartůšek, Václav. Elementární školství církevních řádů v českých zemích v době baroka. Příspěvek ze semináře Sláva barokní Čechie, Praha 2001, v tisku.

⁶⁸ O pokusu se kromě Zemského archivu v Opavě, pobočka v Olomouci, fond Arcibiskupství v Olomouci, piaristé, č. kart. 439, složka 2098 Bb 116, (viz Zuber) zmiňují i písemnosti v Generálním archivu piaristů v Římě (Regestum litterarum P. Petri Zazoni vol. I. sign. 136, 14. 4. 1703), viz Zuber a Ibid. nerealizované domy, Austerlitz Regestum Hist. Bibl., č. kart. 129 A – Ber.

⁶⁹ Trojan, c.d., s. 473, 474.

⁷⁰ Základní informace viz ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství v Olomouci, piaristé, č. kart. 440, složka, 2102 Bb 120.

⁷¹ Popis královského hlavního města Olomouce sepsaný syndikem Floriánem Josefem Louckým roku 1746. Ed. Libuše Spáčilová a Vladimír Spáčil. Olomouc 1991, s. 48.

⁷² Ibid., fond Archiv arcibiskupství Olomouc, č. kart. 437, složka 2091 Bb 109.

⁷³ Zvýšení zájmu měšťanů o piaristické založení můžeme např. vidět v této době i při účasti měšťanských vrstev na založení piaristické koleje v Praze, apod.

⁷⁴ Srv. Piaristé v Č., s. 67, 68.

⁷⁵ DEE I., s. 209–241, 180–183, 185–188.

⁷⁶ Neumann, A. A. Piaristé a český barok. Přerov 1933, s. 58–63; Sántha, G. P. Iosephus Augustinus Delbecchi a S. Nicolao, Collegii Calasanctii in Urbe fundator ac Ordinis Scholarum Piarum Praepositus Generalis XVII (1697–1777). Romae 1969, s. 357–361.

⁷⁷ V roce 1748 patřily do rakouké piaristické viceprovincie koleje v Hornu, ve Vídni (kolej a fara Mar Treu) a kolej v Löwenburgu a mimo ni ještě kolej v městě Gliesdorf, zal. 1747. K definitivnímu oddělení kolejí a škol z rakoukého území, které byly v zavádění nových pedagogických metod progresivnější než české (sc. na území Čech, Moravy a Slezska), došlo v roce 1751.

⁷⁸ SÚA Praha, ŘPi, provincie, č. kn. 27, l 149a.

⁷⁹ Ibid., l. 156a.

⁸⁰ Bartůšek, Václav. Gelasius Dobner a jeho vztah k piaristické knihovně v Kronice pražské piaristické koleje. In.: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2001. Paměti – způsob zobrazení skutečnosti Sborník z 10. Odborné konference, Olomouc 17.–18. října 2001. Sdružení knihoven České republiky, Vědecká knihovna v Olomouci, 2001, s. 117–125.

- ⁸¹ Snahy s. 17–19.
- ⁸² Haubelt, Josef. *Seminarium politicum a Gelasius Dobner*, ČSČH 27/1979, s. 76–110; Bartůšek, Václav. *Über die Versuche zur Gründung eines Piaristischen Gymnasiums in Wittichenau in der Lausitz*. *Archivum Scholarum Piarum* 34, Romae 1993, s. 155–164.
- ⁸³ Státní ústřední archiv v Praze (dále SÚA Praha), ŘPi, kol. Praha, č. kn. 141, l. 2b.
- ⁸⁴ SÚA Praha, ŘPi, provincie, *Ephemerides provinciae Bohemiae scholarum piarum* (1758–1865), č. kn. 7 (dále *Ephemerides*).
- ⁸⁵ O jednáních a podmínkách založení koleje se dočteme zejména v archivní knize SÚA Praha, ŘPi, provincie, *Ephemerides*, č. kn. 7, o členech koleje viz *ibid.* *Liber provinciae Germaniae pro familiis inscribendis*, č. kn. 27, dále v Zemském archivu v Opavě, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc, piaristé, č. kart. 435, složka 2089 Bb 104.. Výkazy o stavu koleje z let 1759, 1765, 1769 a 1771 byly zaslány též do Generálního archivu piaristů v Římě.
- ⁸⁶ Trojan, c.d., s. 281, 282.
- ⁸⁷ Bartůšek, Václav. *Dějiny a specifika piaristických gymnázií v českých zemích v 17. a 18. století (do r. 1778)*. In.: *Minulost, současnost a budoucnost gymnazijního vzdělání*. Sborník referátů z konference konané ve dnech 24.–25. června 1999 v Jičíně. ZČRP – supplementum 5, Semily 2000, s. 15–22; srv. též Bartůšek, Václav. *Piaristické školství a jeho rychnovská tradice*. In.: František Martin Pelcl. *Sborník příspěvků z odborného semináře*. Rychnov nad Kněžnou 1994, s. 17–21.
- ⁸⁸ SÚA, ŘPi, provincie, č. kn. 27. *O proměnách škol v Brandýse n. L. více Prášek, J. V. Brandejs nad Labem, město, panství i okres. Díl II. Brandejs nad Labem 1910*, s. 174–182.
- ⁸⁹ Katalog prvotisků, starých tisků a rukopisů sbírkové knihovny Okresního muzea Praha-východ. II. *Tisky knihovny residence piaristů v Brandýse nad Labem. Studie a zprávy*. Sborník Okresního muzea Praha-východ. Okresní muzeum Praha-východ. Brandýs nad Labem-Stará Boleslav. 1996, 62 s.
- ⁹⁰ Písemné prameny k dějinám koleje se nacházejí v SÚA v Praze ve fondu ŘPi, provincie, *Ephemerides provinciae Bohemiae scholarum piarum* (1758–1865), č. kn. 7 a v ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Archiv arcibiskupství Olomouc, č. kart. 437, složka 2091 Bb 109. Informace o členech řádu uvádí kniha SÚA Praha, ŘPi, provincie, *Liber provinciae Germaniae pro familiis inscribendis* (1724–1779), č. kn. 27, l. 60 a. Několik archiválií se nachází i v generálním archivu piaristů v Římě u sv. Pantaleona. Z literatury o koleji nejnověji srv: Vratislavská, Ester. *Piaristické školství v Kyjově v letech*

1760–1775. In.: Muzejní občasník Masarykova muzea v Hodoníně, 2000, s. 43–53.

⁹¹ Piaristé v Č., s. 72, 73.

⁹² SÚA Praha, ŘPi, provincie, č. kn. 27. Roku 1779 bylo zdejších piaristů 5.

⁹³ Slovník české hudební kultury. Praha, Supraphon 1997, s. 487.

⁹⁴ Srv. Vratislavská, c.d. a její výstavní činnost v kyjovské pobočce Masarykova muzea v Hodoníně. Trojan, c.d., s. 341, 342.

⁹⁵ Piaristé v Č, s. 74.; Jandová. L. Piaristické gymnázium v Českých Budějovicích ve 2. polovině 18. století. In.: Minulost, současnost a budoucnost gymnazijního vzdělání. Sborník referátů z konference konané ve dnech 24.–25. června 1999 v Jičíně. ZČRP – supplementum 5, Semily 2000, s. 139–150; SÚA Praha, ŘPi, kol. Praha, Chronicon domus Pragensis Scholarum Piarum (dále ChDP), č. kn. 136, s. 91, 92.

⁹⁶ Bartůšek, Václav. Vznik a šíření gymnázií na území Severočeského kraje před školními reformami v 18. století. Zprávy a studie Krajského muzea v Teplicích, 15/1982, s. 63–70.

⁹⁷ Piaristé v Č, s. 75, 76. Kostel byl přestavěn z původní kaple až později v osmdesátých letech 18. století a vysvěcen 1788.

⁹⁸ Srv. SÚA ŘPi, Provincie, č. kn. 27 k r. 1770. Počet zdejších řeholníků počítal mezi 4–5.

⁹⁹ Bartůšek, Václav. Vznik a šíření..., s. 65.

¹⁰⁰ SÚA ŘPi, Provincie, č. kn. 27 k r. 1770 ani k r. 1779 zde učitele podvojného účetnictví vysloveně neuvádí; Piaristé v Č, s. 76 datum výuky neuvádí. Srv. též Sieber, J. Geschichte der Stadt Haida. Adolf & Gustav Albert Haida-Arnsdorf, 1913, s. 55–73.

¹⁰¹ Bartůšek, Václav. Vznik a šíření..., s. 66. Srv. nejnověji Myšička, M. Nadace ke zřízení piaristické koleje v Mostě. Porta Bohemica I/1, s. 117–124.

¹⁰² Piaristé v Č., s. 76, 77.

¹⁰³ SÚA ŘPi, Provincie, č. kn. 27 k r. 1770.

¹⁰⁴ SÚA ŘPi, Provincie, č. kn. 27 k r. 1779 uvádí pouze učitele normální školy; Piaristé v Č., s. 77. Srv. DEE, s. 347.

¹⁰⁵ SÚA Praha, ŘPi, kol. Praha, Chronicon domus Pragensis Scholarum Piarum (dále ChDP), č. kn. 137, s. 47.

¹⁰⁶ SÚA Praha, ŘPi, kol. Praha, ChDP, č. kn. 137, s. 97, s. 1

¹⁰⁷ SÚA v Praze, fond ŘPi, provincie, Ephemerides, s. 15.

¹⁰⁸ SÚA v Praze, fond ŘPi, provincie, Ephemerides, s. 29. Ve městě působila škola s jedním učitelem. Viz. Trojan, c.d., s. 289.

- ¹⁰⁹ SÚA v Praze, fond ŘPi, provincie, Ephemerides, s. 76 a 77.
- ¹¹⁰ ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc, č. kart. 435 složka. 2101 B b 119, 8. 10. a 22. 10. 1761 (viz Zuber), v Moravském zemském archivu v Brně, fond augustiniáni Šternberk a kronice piaristické provincie v SÚA Praha, fond ŘPi, provincie, Ephemerides provinciae Bohemiae scholarum piarum, č. kn. 7, s. 77; Zuber, R. Piaristé a jejich koleje na Moravě a v 18. století. In.: Piaristické gymnázium v Kroměříži a jeho úloha v dějinách Moravy (materiály sympozia z 24. a 25. 5. 1988. Studie Muzea Kroměřížska 1989, s. 14–19.
- ¹¹¹ SÚA Praha, ŘPi, kol. Praha, ChDP, č. kn. 137, s. 169. Počet pokusů o zakládání piaristických kolejí nemusí být konečný. Zatím nemohu spolehlivě objasnit např. účast piaristů při pokusech o založení kolejí a škol v Nepomuku (1707), v Německém Brodě a v Lounech (1735), v Rakovníku (1745), v Mostě (1747), v Rokycanech (1765) a Turnově (1765), které skončily pro piaristy neúspěšně. Srv. Bartůšek, Václav. Pokusy, SSH 52, 1983, s. 10.
- ¹¹² Garkischová, K. Piaristé v Berouně. Minulostí Berounska. Sborník SOkA v Berouně 5/2002, s. 132–140; Piaristé v Č., s. 77.
- ¹¹³ SOkA Beroun, Piaristická rezidence v Berouně, č. 1. Matrika piaristického gymnázia 1774–1829. Srv. Garkisch, M.: Počátky piaristického školství v Berouně. SSH 24/1998, s. 27–33.
- ¹¹⁴ Garkischová, c.d., s. 16, 17; srv. Hanzal, J. Příspěvek k dějinám školství a jeho správy v Čechách v letech 1775–1848. Sborník archivních prací XXVI/1976, s. 221–260.
- ¹¹⁵ Piaristé v Č., s. 77.
- ¹¹⁶ SÚA ŘPi, Provincie, č. kn. 27 k r. 1779; SÚA Praha, ŘPi ChDP, č. kn. 137, s. 47, 107.
- ¹¹⁷ Herčík, K. Příčina a následky přemístění piaristického gymnázia z Kosmonos do Mladé Boleslavi v roce 1784. In.: Minulost, současnost a budoucnost gymnazijního vzdělání. Sborník referátů z konference konané ve dnech 24.–25. června 1999 v Jičíně. ZČRP – supplementum 5, Semily 2000, s. 158–161.
- ¹¹⁸ Kamper, Z. Z minulosti koleje i gymnasia piaristů v Kosmonoích a v Mladé Boleslavi v letech 1688–1852. In.: 250 let gymnasia v Mladé Boleslavi. Mladá Boleslav 1938, s. 55, 56.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

František, kardinál Ditrichštejn na miniaturním portrétu z pozůstalosti sv. Josefa Kalasasenského

Piaristická kolej v Mikulově

Budova piaristické koleje v Litomyšli

Piaristická kolej ve Strážnici

ZUSAMMENFASSUNG

DIE VERBREITUNG DER PIARISTENKOLLEGIEN UND –SCHULEN IN BÖHMEN, MÄHREN UND SCHLESIEN IN DEM 17. UND DEM 18. JAHRHUNDERT

Václav Bartůšek

Verfolgt man die Verbreitung der Piaristenschulen in den Ländern der böhmischen Krone seit deren bescheidenen Anfängen bis die Zeit, wann sie fast einen halben Anteil auf dem Betrieb der lateinischen Schulen gewannen, sieht man, wie einen großen Teil der Arbeit dieser Orden im Bereich der mitteleuropäischen Pädagogik der frühen Neuzeit ausübte. Seit der Zeit, wann der Olmützer Bischof Franz Kardinal Dietrichstein in die böhmischen Länder (Mikulov/Nikolsburg in Mähren) die Piaristen berief, über die ersten Kollegien in den Knotenpunkten wie Litomyšl/Leitomischl (gegr. 1688), Slaný/Schlan (gegr. 1658), Ostrov u Karlových Varů/Schlackenwerth (gegr. 1666), Kosmonosy/Kosmanos (gegr. 1688) oder Benešov/Beneschau (gegr. 1703) in Böhmen, oder Lipník nad Bečvou/Leipnik (gegr. 1634) und Kroměříž/Kremsier (gegr. 1687) in Mähren, bzw. auch Bílá Voda/Weißwasser (gegr. 1724) in Schlesien, die meistens dank der mit Piaristen verwandten Barockadeligen gegründet wurden, schreiteten die Piaristen zu den nächsten Gründungen so fort, um in ihren Schulen die Bildung der breitesten Schichten der damaligen vor allem männlichen Population zugänglich zu machen.

Da das piaristische System der Schulen für die Bürgerschichten der Bevölkerung zugänglicher als das jesuitische war – die Jesuiten beschäftigten sich weniger mit dem Grundschulwesen –, gewann es den größten Anteil an der Erziehung der Generation, die intellektuell unsere nationale Wiedergeburt beschützte, vor allem durch die qualifizierte kleine Intelligenz in den Schulen und Pfarrhäusern, aber auch in den Apotheken, Obrigkeitskanzleien oder beim Heer und in vielen anderen Berufen. Hier muss man noch vor allem die Gründung der Schulen in Prag (1752), České Budejovice/Budweis (1761), Nový Bor/Haida (1763), Most/Brüx (1768), Doupov/Duppau (1775) in Böhmen und in Mähren z. B. in Kyjov/Gaya (1760) oder in Moravská Třebová/Mähr. Trübau (1762) erinnern.

Es beweist auch die Nachfrage nach den piaristischen Schulen, die von Piaristen besonders seit der Mitte des 18. Jahrhunderts – wann die Ordensvorsteher bei der Gründung der Schulen schon direkt mit den Vertretern der Städte (und nicht mehr mit deren Obrigkeiten) handeln – nur schwer befriedigt werden konnte. Als sehr sympatisch zeigten sich z. B. die Versuche

um die Einführung der Piaristen nach Pelhřimov/Pilgram oder nach Chrudim in der Zeitetappe vom Ende des 17. Jahrhunderts bis Anfang der 60. Jahre des 18. Jahrhunderts, wann – nach der Ablehnung des Gymnasialunterrichts von den Piaristen – diese Aufgabe die Lokalkapläne übernahmen. Das, dass die Piaristen vor den anderen Orden die Priorität bekamen, wurde dadurch verursacht, dass die Piaristen auch zu anderen Arten der Bildung eine gute Beziehung hatten, vor allem zur praktischen Bildung, die sie als einzige in Mitteleuropa in dieser Zeit mit der gehörigen Erfahrung und Professionalität pflegten.